

ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد مستقر در استان‌ها

جلال معموله*

<p>در طول دوران دفاع مقدس هشت‌ساله ایران در برابر هجوم رژیم بعثی عراق همه مردم ایران حضور داشتند و نمی‌توان افتخار آن را به نام یک گروه خاص ثبت کرد. برخی از نیروهای انقلابی و جوان توانایی آن را داشتند که در جبهه‌ها حاضر شوند و در عملیات‌های نظامی شرکت کنند. برخی از مردم هم که توانایی حضور در جبهه‌ها و شرکت در عملیات‌های نظامی را نداشتند با کمک به جبهه‌ها وظیفه خود را در قبال کشور انجام دادند. این کمک‌های مردمی به قدری گسترده بود که می‌توان گفت بخش زیادی از نیازهای جبهه‌ها از همین طریق تأمین می‌شد. بازخوانی نقش مردم در پشتیبانی از جبهه‌ها و نقشی که ستادهای پشتیبانی جهاد استان‌ها در این زمینه داشتند نیاز به دقت نظر پژوهشگرانه دارد تا ابعاد گسترده آن در تاریخ هشت سال دفاع مقدس به درستی تبیین شود.</p> <p>در این مقاله بخشی از فعالیت‌های ستادهای پشتیبانی استانی جهاد سازندگی در طول هشت سال دفاع مقدس تشریح شده است.</p> <p>واژگان کلیدی: ستادهای پشتیبانی استانی، کمک‌های مردمی، اعزام نیروهای داوطلب، پادگان‌های آموزشی، اصناف در جبهه.</p>	<p>چکیده</p>		

مقدمه

نقطه اشتراک جنگ‌ها با زندگی عادی بشر در تأمین نیازهای اساسی شامل نیازهای روحی، روانی و جسمانی انسان‌هایی است که در قالب ارتش، لشکر، تیپ، گردان و گروهان یا مردم مناطق جنگی در یک نقطه جمع شده‌اند. این نیازها از تأمین آب، غذا، دارو، بهداشت و درمان تا حمل و نقل و تعمیر و نگهداری وسایل نقلیه و همچنین احداث جاده و تهیه مسکن رزمندگان؛ یعنی سنگر و جان‌پناه را

جنگ را می‌توان شدیدترین نوع اختلاف بین دو گروه انسانی در یک زمان و مکان مشخص تعریف کرد. تصور اولیه درباره جنگ‌ها استفاده از ادوات جنگی مانند شمشیر و نیزه در گذشته و تفنگ، توپ، موشک‌باران و بمباران شیمیایی یا اتمی در زمان کنونی به منظور تحمیل اراده خود بر دشمن است.

* معاون ستاد پشتیبانی جنگ جهاد استان همدان

شامل می‌شود.

شست‌وشوی البسه رزمندگان بود. ستادهای پشتیبانی پس از جمع‌آوری این کمک‌ها و خرید دیگر کالاهای مورد نیاز مانند خودرو یا پلاستیک مورد نیاز سنگرها، کاروان‌های کمک‌های مردمی را تشکیل می‌دادند و آنها را با بهره‌گیری از واژگان و مضامین اسلامی مرتبط با فراوانی مال مانند برکت یا کوثر نام‌گذاری می‌کردند، سپس کاروان‌ها را در سطح روستاها و شهر با هدف شورآفرینی در مردم می‌چرخاندند و پس از آن به جبهه‌ها ارسال می‌کردند.

جهاد سازندگی نهادی است که به پیشنهاد گروهی از دانشجویان و با حمایت روحانیان انقلابی چون شهید بهشتی پایه‌گذاری شد و با حکم حضرت امام خمینی^(ع) در خرداد ۱۳۵۸ رسمیت یافت.^(۱) این نهاد موظف بود به یاری محرومان روستاها بشتابد و با اقداماتی که انجام داد "معجزه انقلاب" نام گرفت، تا جایی که امام خمینی^(ع) در پیامی بعد از تشکر از خدمات فراوان جوانان جهادی، زحمات جهادگران را مایه شادی دل امام زمان^(عج) خواندند.

از آنجا که رهبر انقلاب جهاد سازندگی را حامی مردم محروم معرفی کرده و جهادگران در جلب افکار مردم موفق عمل کرده بودند، این نهاد انقلابی فرصت آن را یافت تا با استفاده از این رابطه دوطرفه ایجادشده به تأسیس ستادهای مردمی پشتیبانی از جنگ کمک کند. "ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد" را - که موضوع پژوهش حاضر است - می‌توان به‌عنوان یکی از مصادیق فرهنگ مردم یاری در انقلاب ایران و ایشار و از خود گذشتگی ملی ایرانیان مورد مطالعه قرار داد.^(۲)

ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد

سابقه جمع‌آوری کمک‌های مردمی در جمهوری اسلامی به پیش از پیروزی انقلاب اسلامی و

برای آماده‌سازی و تأمین هرکدام از موارد ذکرشده، مانند زندگی عادی به مدیریت و برنامه‌ریزی نیاز است تا بتوان در مقابل هجوم دشمن ایستادگی کرد. اهمیت پشتیبانی در جنگ تا جایی است که می‌گویند در جنگ برای هر نفر نیروی رزمنده سیزده نفر نیروی پشتیبان لازم است. در اغلب جنگ‌ها کشور مهاجم باتوجه‌به تصمیم تجاوز و آمادگی قبلی برای این کار فرصت بیشتری برای تأمین و پشتیبانی دارد و کشور مدافع اگر اطلاعی از حمله دشمن نداشته باشد یا فرصت تدارک و پشتیبانی نیروهای خود را نیابد، در جنگ دچار عقب‌ماندگی و ضعف شدید خواهد شد. در جنگ عراق علیه ایران، به دلیل نوبابودن انقلاب اسلامی و استقرارنیافتن بخش‌های مختلف دولت جدید، این ضعف در نیروهای نظامی کشور دوچندان بود که طولانی‌شدن جنگ، گسترده‌شدن جبهه‌های جنگ و پیچیده‌ترشدن امکانات فنی مورد نیاز بر دشواری‌های پشتیبانی می‌افزود.

باتوجه‌به نزدیک‌بودن جهاد سازندگی به مراکز تولید و فرآوری بسیاری از اقلام مورد نیاز جبهه‌ها در روستاها، این ارگان نقش مهمی در جمع‌آوری کمک‌های مردمی و ارسال آنها به جبهه‌ها داشت. مردم ایران که به برحق‌بودن ایران در جنگ ایمان داشتند، تا پایان جنگ به جبهه‌های جنگ کمک می‌کردند و کمک‌های آنان پایان‌ناپذیر بود.

کمک‌های مردمی به دو شکل کمک‌های فردی و گروهی انجام می‌شد؛ در کمک‌های مردمی فردی، هرکس آنچه را که در توانش بود از پخت نان در تنورهای خانگی روستاها تا اهدای طلا و جواهرات زنانه به ستادهای پشتیبانی و... برای یاری‌رساندن به رزمندگان انجام می‌داد. کمک‌های مردمی گروهی هم فعالیت‌هایی مانند جمع‌شدن بانوان روستا در یک محل و بسته‌بندی اقلام ارسالی یا دوختن و

واحد جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی جهاد سازندگی، نظارت مراحل جذب، هدایت و توزیع کمک‌های مردمی را بر عهده داشت.

می‌کرد.

با شروع جنگ، نیاز به حمایت و پشتیبانی از مهاجران جنگی و رزمندگان، ضرورت ایجاد تشکیلاتی بدین منظور را ایجاب می‌کرد. از این‌رو، برای ارسال کمک‌ها، ساماندهی و اعزام نیروها، مراکزی در مساجد شهری و شوراهای روستایی ایجاد شد. جهاد سازندگی که با توجه به مأموریت‌های تعریف‌شده برای خود بیشترین ارتباط را با این مراکز داشت، دفاتری در همه دهستان‌ها، بخش‌ها، شهرستان‌ها و استان‌های کشور دایر کرد و ساماندهی، اعزام نیرو و جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌ها را بر عهده گرفت.

در دفتر مرکزی جهاد سازندگی نیز به‌منظور نظارت بر استان‌های سراسر کشور و کنترل آنها ستادی به نام "ستاد پشتیبانی جنگ" راه‌اندازی شد که به‌مرور "ستاد پشتیبانی جنگ جهاد" نام گرفت. با افزایش حجم کاری، این ستاد از دفتر مرکزی جهاد سازندگی کشور مستقل گردید و در میدان

بجوبحه انقلاب باز می‌گردد که در مساجد انجام می‌شد. مردمی که هنگام تظاهرات بر اثر تیراندازی مأموران ساواک و شهربانی مجروح می‌شدند در بعضی شهرها اجازه ورود به بیمارستان را نمی‌یافتند و مردم مجبور می‌شدند در خانه‌ها از آنان پرستاری کنند. همچنین بسیاری از داروهای مورد نیاز با کمک مردم جمع‌آوری و به مساجد تحویل داده می‌شد تا در اختیار پزشکان انقلابی قرار بگیرد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نیز زمانی که فعالیت جهاد سازندگی در روستاها شروع شد، یکی از کارهای مفید، جمع‌آوری داروهای اضافی مردم شهرها - که دسترسی بیشتر و آسان‌تری به داروخانه‌ها داشتند - بود تا در روستاهای محروم با تشخیص پزشکان جهاد سازندگی به رایگان در اختیار بیماران قرار گیرد. جمع‌آوری دارو به‌مرور تبدیل به یک فرهنگ شد؛ در روستاهایی که میوه، نان و سایر فرآورده‌های کشاورزی فراوان بود، جهاد سازندگی کمک‌های مردمی را جمع‌آوری و به مناطق درگیر با ضدانقلاب مانند کردستان ارسال

آموزش نظامی نیروهای مردمی و ساماندهی اعزام آنها به مناطق جنگی، ساماندهی نیروها در قالب گروهان‌ها و گردان‌ها از روستاها یا شهرهای محل اعزام.^(۴)

تشکیلات

ستادهای پشتیبانی جهاد در کشور در سه سطح تقسیم‌بندی می‌شدند: ستاد پشتیبانی مرکزی مستقر در پایتخت، ستادهای پشتیبانی استان‌ها و ستادهای پشتیبانی شهرستان‌ها.

ستاد ایجادشده در هر استان دارای یک رئیس، یک معاون و چند واحد تحت نظر ستاد بود که وظیفه داشتند تشکیلات ستادهای پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد را در مناطق جنگی از هر نظر پشتیبانی کنند. واحدهای هر ستاد عبارت بودند از: ۱. واحد اعزام نیرو: وظیفه گزینش و اعزام نیروهای داوطلب را داشت.

۲. واحد آموزش: دوره‌های تخصصی مهندسی جنگ را در پادگان‌های آموزشی برگزار می‌کرد.

۳. واحد جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی: نظارت مراحل جذب، هدایت و توزیع کمک‌های مردمی را برعهده داشت.

۴. واحد تدارکات و پشتیبانی: نیازمندی‌های رزمندگان را از بازار تهیه می‌کرد.

۵. واحد فرهنگی و تبلیغات: کارهای فرهنگی مانند اعزام مبلغ انجام می‌داد.

۶. واحد حمل‌ونقل: نیروها و کمک‌ها را از روستاها به جبهه‌ها منتقل می‌کرد.

۷. واحد اعزام خودروهای سنگین: این واحد وظیفه داشت اعزام مردمی کامیون‌ها، کمپرسی‌ها، اتوبوس‌ها و رانندگان آنها را ساماندهی کند.

۸. واحد تعاون، امداد و درمان: رسیدگی به امور شهدا، ایثارگران، جانبازان و خانواده آنها را برعهده داشت.^(۵)

انقلاب تهران یکی از ساختمان‌های جهاد به این ستاد اختصاص داده شد تا مساجد تهران بزرگ و ستادهای استانی را ساماندهی و کنترل کند.^(۳)

اهداف

مهم‌ترین اهداف تشکیل ستاد پشتیبانی جنگ جهاد عبارت بود از:

فعالیت فنی و مهندسی رزمی: احداث

تعمیرگاه‌های خودروهای سنگین و نیمه‌سنگین، ساخت انواع جان‌پناه و سنگر رزمندگان، تهیه و

ساخت آهن‌آلات و ورق‌های

پلیت و گالوانیزه مورد

نیاز در سنگرها و در اماکن

دیگر، احداث جاده و راه

برای سهولت رفت‌وآمد و

حمل‌ونقل در مناطق جنگی.

فعالیت‌های فرهنگی و

تبلیغی: اعزام روحانی و مبلغ

به جبهه‌ها، تهیه و نمایش

فیلم، توزیع نشریه، رساله و

کتاب، تهیه لوازم‌التحریر، کاغذ

و پاکت نامه، تهیه پرچم، سربند

و بازوبند.

فعالیت‌های پشتیبانی و

تدارکاتی: جمع‌آوری کمک‌های مردمی و حمل آن

به جبهه‌ها، خرید اجناس و تهیه ابزار مورد نیاز

رزمندگان، اعزام کامیون، کمپرسی و خودروهای

مورد نیاز رزمندگان.

فعالیت‌های بهداشتی: تأمین دارو، احداث

بیمارستان در مناطق جنگی، تأمین کادر درمانی

و پزشک مورد نیاز در جبهه‌ها، حفظ بهداشت

محیطی مناطق جنگی.

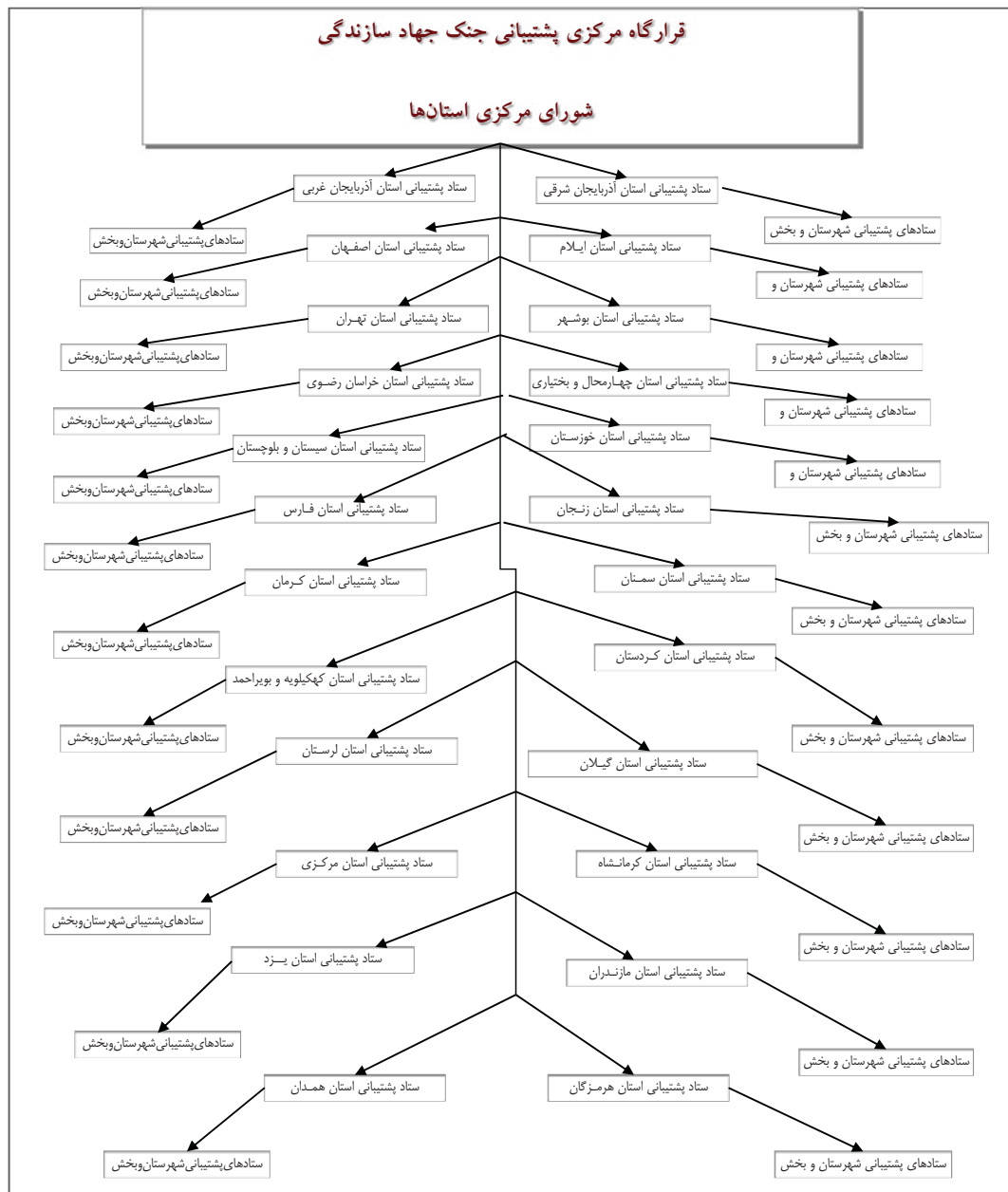
تأمین نیروی انسانی: تأمین و اعزام نیروی مورد

نیاز قرارگاه‌ها و ستادهای پشتیبانی مقیم در جبهه‌ها،

جهاد سازندگی نهادی است که به پیشنهاد گروهی از دانشجویان و با حمایت روحانیان انقلابی چون شهید بهشتی پایه‌گذاری شد و با حکم حضرت امام خمینی^(ره) در خرداد ۱۳۵۸ رسمیت یافت.

چارت تشکیلاتی ستاد پشتیبانی استان‌ها

در نمودار زیر ساختار تشکیلات ستاد پشتیبانی استان‌ها ترسیم شده است.^(۶)

واحد اعزام نیرو

واحد اعزام نیرو در هر استان علاوه بر نظارت بر شهرستان‌های هر استان، درمورد اعزام نیرو، چند وظیفه مهم بر عهده داشت. این واحد ابتدا به ثبت نام و گزینش نیروها می‌پرداخت. در قسمت گزینش، ضمن ثبت نام، افراد از نظر سلامت جسمی، وابسته نبودن به گروهک‌ها و توانایی انجام دادن امور مربوطه بررسی و پس از تأیید به قسمت اعزام معرفی می‌شدند.

در دوران دفاع مقدس، باتوجه به اشتیاق نوجوانان برای اعزام به جبهه‌ها یکی از مشکلات دائمی مسئولان گزینش نیرو، کنترل شرط سنی و آزمایش توان جسمی داوطلبان برای جنگیدن بود. در موارد بسیاری، داوطلبان کمتر از شانزده سال با تغییر و دست‌کاری در شناسنامه‌ها سعی در فریب مسئولان گزینش داشتند تا خود را به جبهه‌ها برسانند. سنجش سلامت جسمی، انجام دادن تست‌های اعتیاد و آزمایش‌های سلامت روان داوطلبان برعهده واحد بهداشت بود که در زمان عادی جبهه‌ها و زمان اضطرار، شاخص‌های سنجش متفاوتی وجود داشت.

در قسمت اعزام نیرو، پس از معرفی نیروها به بخش آموزش، اعزام آنها براساس درخواست‌ها به قرارگاه‌های پنج‌گانه (قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) مستقر در ارومیه، قرارگاه نجف مستقر در اسلام‌آباد غرب، قرارگاه کربلا مستقر در اهواز، قرارگاه حضرت نوح نبی^(ع) مستقر در بندرعباس و بوشهر، قرارگاه برون‌مرزی رمضان) و نیز گردان همان استان مستقر در مناطق جنگی، انجام می‌شد.

روش جذب نیروی انسانی در ستادهای استانی این‌گونه بود که ستاد استانی تعداد و تخصص نیروهای مردمی مورد نیاز را ابتدا به ستاد شهرستان اعلام می‌کرد و ستاد شهرستان‌ها آنها را به بخش‌ها و بخش‌ها به شوراهای روستایی اعلام می‌کردند.

نیروهای داوطلب پس از راهنمایی ستادهای محل سکونت خود به ستاد شهرستان، با نامه ستاد شهرستان به استان معرفی می‌شدند و ستاد استان با گزینش افراد مورد اطمینان، آنها را به واحد آموزش معرفی می‌کرد. پس از طی شدن مراحل آموزش، واحد اعزام، نیروهای مورد نیاز را به مناطق جنگی اعزام می‌کرد. اولویت اعزام برای هر ستاد استانی مقیم هم به ترتیب در مرحله اول گردان پشتیبانی جنگ جهاد مستقر در منطقه همان استان و سپس قرارگاه‌های پنج‌گانه بود. پس از آن، در صورت کمبود نیرو، از استان‌های مُعین در آن منطقه جنگی نیرو اعزام می‌شد.^(۷)

بیشتر نیروهایی که ستاد پشتیبانی جنگ جهاد مبادرت به اعزام آنها می‌کرد، برای انجام دادن فعالیت‌های تخصصی در جبهه‌ها حضور می‌یافتند. تخصص‌های مورد نیاز ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد در امور مختلف شامل موارد زیر می‌شد:

راه‌سازی: مهندسان عمران و آب، نقشه‌بردار و مباحثان راه، رانندگان دستگاه‌های سنگین مانند لودر، بلدوزر، گریدر، غلطک و بیل مکانیکی.

پل‌سازی: مهندس عمران، نقشه‌بردار، سنگ‌تراش، سنگ‌کار، معمار، بنای سیمان‌کار، بندکش، آرماتوربند، جوشکار و کارگر ساختمانی.

آبرسانی: مهندس آب، لوله‌کش، اتوکار و جوشکار ماهر.

سنگ‌سازی، ساخت حمام و سرویس‌های بهداشتی: جوشکارهای ماهر، رانندگان دارای گواهینامه پایه یک که تجربه کار با خودروهای سنگین را داشته باشند، رانندگان کامیون و کپرسی، رانندگان بالابر و رانندگان خودروهای سبک.

هر نیروی جهادسازندگی، ۴۵ روز در جبهه حضور می‌یافت. این افراد در سه گروه مدیر و مسئول، متخصص و نیروهای ساده به جبهه‌ها اعزام می‌شدند.

سازندگی همان استان مربوط بود و برای گردان‌ها و قرارگاه‌های شش‌گانه نیرو اعزام می‌کرد.

(ب) اعزام نیروهای مردمی که به دو قسمت تخصصی و نیروهای ساده تقسیم می‌شد.

طبق هماهنگی انجام شده، همه نیروهای جهاد سازندگی در جبهه‌های جنگ شرکت می‌کردند. این هماهنگی به‌طور خودجوش شکل گرفته و ساماندهی آن نیز ابتدا به‌صورت داوطلبانه بود. هر نیروی جهادگر ۴۵ روز در جبهه حضور می‌یافت. این افراد در سه گروه مدیر و مسئول، متخصص و نیروهای ساده به جبهه‌ها اعزام می‌شدند.

آن دسته از اعضای جهاد سازندگی که در بخش‌های بهداشت، عمران یا ماشین‌آلات جهاد سازندگی تخصص و فعالیت داشتند، در جبهه نیز در همین بخش‌های تخصصی که نیاز فراوانی هم به آنها بود حضور می‌یافتند.

واحد آموزش دوره‌های تخصصی مهندسی جنگ

در ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد ۱۵ استان، دوره‌های تخصصی

برپا می‌شد تا نیروهای تخصصی

(رانندگان دستگاه‌های سنگین) آموزش‌های لازم را فراگرفته، راهی جبهه‌ها شوند. در پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی استان‌ها به تخصص‌های ویژه‌ای نیاز بود و کمبود نیروی متخصص در مواردی احساس می‌شد. به همین دلیل، پادگان‌های آموزشی ایجاد شد تا در آنها فعالیت‌هایی مانند احداث خاکریزها، کندن کانال، ساخت سنگر و پل، فعالیت با دستگاه‌های بلدوزر، لودر، گریدر، بیل مکانیکی و غلطک و فعالیت زیر آتش خمپاره یا هواپیمای دشمن

تدارکات و پشتیبانی: افراد قابل‌اعتمادی که توانایی خرید بهترین و ارزان‌ترین اجناس را در بازار داشته باشند.

امور فرهنگی و تبلیغات: علاوه‌بر سخنران، روحانی و مبلغ، برای تشجیع رزمندگان، به بازیگران تئاتر، نقاش تابلوها، خطاط، کتابدار، بایگان آرشیوی و یک گروه برای ضبط برنامه‌ها شامل عکاس، فیلم‌بردار و تدوین‌گر و نیز نویسنده متون هنری نیاز بود.

برقرسانی: نیاز به برق‌کار برای نصب بلندگوها.

امور بهداشتی و درمانی: کارشناسان محیط زیست، پزشکان متخصص، پرستاران و آمبولانس.^(۸)

آمار اعزام

به دلیل کثرت اعزام‌هایی که ستاد پشتیبانی جنگ جهاد در طول سال‌های دفاع مقدس انجام می‌داد ارائه آمار کامل و جامع در مقاله حاضر میسر نیست و برای نمونه فقط به آمار اعزام شش‌ماهه استان اصفهان به یکی از گردان‌ها اشاره می‌شود.^(۹)

۱	نیروی اعزامی جهادی	۱۴۰۹ نفر
۲	نیروی اعزامی مردمی	۱۴۸۸ نفر
۳	نیروی اعزامی کارآموز	۳۴۲ نفر
۴	نیروی دانش‌آموز هنرستانی	۲۰۲ نفر
۵	نیروی اعزامی مشمول	۷۶ نفر
۶	جمع کل اعزام نیرو	۳۵۱۷ نفر

جدول ۱

نحوه اعزام نیرو

اعزام نیرو در مهندسی جنگ جهاد به دو قسمت تقسیم می‌شد.

(الف) اعزام نیروهای جهادگر که به سازمان جهاد

آمار کلی اعزام در هشت سال دفاع مقدس از طریق ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد به جبهه‌ها ۵۴۰ هزار نفر بوده است.

واحد اعزام نیروی جهاد سازندگی، وظیفه‌گزینش و اعزام نیروهای داوطلب را داشت.

آموزش داده شود.

مانورهای شبانه از جمله فعالیت‌هایی بود که برنامه‌ریزی ویژه‌ای برای آن شده بود و در همین خصوص آموزش‌هایی داده می‌شد تا جهادگران بتوانند در جبهه‌ها در هر وضعیتی کارها را به نحو احسن انجام دهند. مدت زمان هر دوره آموزشی با توجه به نوع آموزش‌ها متفاوت بود و بعضاً تا ۴۵ روز طول می‌کشید. بعضی از آموزش‌ها در قسمت مکانیکی سبک و سنگین، باطری‌سازی، سرویس‌کاری، نقشه‌برداری و راه‌سازی به دوره‌های بیشتری احتیاج داشت که به نسبت حجم آموزش‌ها، دوره‌ها نیز افزایش می‌یافت.

قرارگاه‌های آموزشی دستگاه‌های سنگین و سایر رشته‌های مورد نیاز جبهه

باتوجه به کمبودهایی که در گردان‌های مهندسی رزمی از نظر تأمین نیروهای انسانی متخصص و ماهر از قبیل راننده لودر، گریدر و راننده پایه یک به شدت احساس می‌شد، پس از هماهنگی‌هایی که شورای جهاد سازندگی استان‌ها و مسئولان ستاد پشتیبانی جنگ جهاد استان‌ها با ستاد مرکزی انجام می‌دادند،

بیشتر عملیات‌های جهاد در جنگ، شب‌هنگام انجام می‌شد و داوطلبان برای کار در این وضعیت می‌بایست انواع مانورهای جنگی را فراگرفته و تاکتیک‌های حضور در مناطق جنگی را می‌آموختند. در شهرهای استان‌های اصفهان، قم، همدان، خوزستان، مرکزی، تهران، یزد، کرمان، آذربایجان شرقی و غربی، فارس، کاشان، خراسان و مازندران، پادگان‌های آموزشی احداث شده بود. دوره‌های آموزش در این آموزشگاه‌ها ۴۵ روزه بود.

تربیت و آموزش نیروهای متخصص و مهندسان مورد نیاز جبهه‌ها در ده استان انجام می‌شد. به همین منظور، قرارگاهی آموزشی در این استان‌ها تشکیل شده بود و بیست نفر از نیروهای متخصص جهاد که هم تخصص داشته و هم دوره مربیگری را گذرانده بودند در سه بخش عمومی، تخصصی و آموزش‌های نظامی کار می‌کردند. در بخش عمومی درس‌هایی نظیر اخلاق، احکام و بهداشت آموزش داده می‌شد. آموزش‌های نظامی و تخصصی نیز در دو بخش تئوری و عملی انجام می‌شد.

برای تأمین نیروی این پنج کارگاه بزرگ از همه اصناف تعمیرکار و مکانیک خودرو دعوت می‌شد تا در این پنج کارگاه بزرگ حاضر شوند و تعمیرات خودروها را انجام دهند. در این پنج کارگاه همه خودروها به‌طور رایگان تعمیر می‌شدند. کارگاه‌ها با کمک اصناف تعمیرکار اداره می‌شدند و پشتیبانی جنگ جهاد فقط مدیریت آنها را برعهده داشت. بسیاری از ابتکارات در رشته‌های آهنگری، جوشکاری و مکانیکی در این کارگاه‌های بزرگ انجام شد.

ورود و خروج خودروها به کارگاه‌ها و تعمیر آنها طبق برنامه ثبت و ضبط می‌شد، اما آمار تعمیرات خودروها جمع‌آوری نشده است و در صورت جمع‌آوری اسناد، این کارگاه‌ها را می‌توان بزرگترین مجتمع تعمیراتی نامید. اگر این کارگاه‌ها در ادامه تبدیل به کارخانه‌های بزرگ می‌شدند الگویی مفید و مؤثر در مسیر رشد و بالندگی کشور به شمار می‌رفتند.^(۱۱)

آمار کل اعزام نیروی مهندسی جنگ

آمار کلی اعزام در هشت سال دفاع مقدس از طریق ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد به جبهه‌ها ۵۴۰ هزار نفر بوده است.*

اسناد مربوط به اعزام ۵۴۰ هزار نفر مذکور در دفتر ایثارگران موجود است. اسامی افراد براساس مدت حضور در جبهه در دفتر استان‌ها هم ثبت و ضبط شده است. بعد از جنگ، کمیسیون‌هایی در هر استان تشکیل شد و فرماندهان مدت حضور افراد را در جبهه تأیید و امضا کردند. در صورتی که رزمندگان جهادگر درخواست سابقه اعزام به جبهه خود را

* در این آمار ممکن است یک نفر در هر سال دو بار به جبهه رفته و هر بار دو ماه در جبهه بوده باشد؛ بنابراین، در هشت سال ممکن است شانزده ماه جبهه داشته باشد و هشت بار در آمار اعزام نام وی ذکر شده باشد. شخص دیگری ممکن است در هشت سال فقط یک بار به جبهه رفته باشد و شش ماه هم جبهه داشته باشد، اما نام وی یک بار در آمار آمده باشد. بنابراین، ۵۴۰ هزار نفر اعزام براین اساس ذکر شده است.

پادگان‌های آموزشی به‌منظور تربیت و آموزش جوانان علاقه‌مند به این امور تأسیس می‌شد و در اختیار واحدهای مهندسی قرار می‌گرفت.^(۱۰) جدول زیر اهم فعالیت‌های پادگان آموزشی شهید حاج هاشم ساجدی را در تبریز نشان می‌دهد.

ردیف	موضوع	تعداد
۱	آموزش رانندگی پایه یکم و جرثقیل	۱۸۰ نفر
۲	آموزش رانندگی لودر	۲۲۰ نفر
۳	آموزش رانندگی بلدوزر	۱۸۷ نفر
۴	آموزش رانندگی گریدر	۳۰ نفر
۵	آموزش رانندگی بیل مکانیکی	۷ نفر
۶	آموزش سرویس و نگهداری دستگاه‌های سنگین راه‌سازی و مهندسی	۳۵ نفر
۷	آموزش فنی نظامی و رزمی (رزم انفرادی و تاکتیک) با کمک و مساعدت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۵۰۰ نفر

جدول ۲

کارگاه‌های بزرگ پنج‌گانه

با شروع جنگ تحمیلی، یکی از اقدامات بسیار مؤثر شهید ناجیان انتخاب و ایجاد پنج نقطه تعمیرگاه بزرگ در جبهه‌ها بود که عبارت بودند از: اهواز، ایلام، اسلام‌آباد غرب، ارومیه و بوشهر که تعمیرات بزرگ در نزدیک‌ترین نقطه به جبهه‌ها در این تعمیرگاه‌ها انجام می‌پذیرفت.

۳. کارگاه‌های کوچک

هم‌زمان با شروع به کار جهاد سازندگی، دیپلمه‌های بیکار اعتراض‌هایی کرده و مشکلاتی را به وجود آوردند. آن زمان، جهادگر شهید مهندس ناجیان که به‌عنوان نماینده شورای جهاد سازندگی در کارخانجات صنعتی منصوب شده بود با ارتباطاتی که برقرار کرده بود، کوشید این گروه از بیکاران را سازماندهی کند و این امر زمینه‌ای شد تا با شروع جنگ بعضی از کارخانجات، کارگاه‌هایی را که در مناطق مرزی داشتند برای مشارکت در جنگ به جهاد سازندگی تحویل دهند. مانند کارگاه شرکت ایران خودرو در اهواز که در اختیار شهید ناجیان قرار گرفت و سپس تا پایان جنگ مرکز ستاد پشتیبانی در اهواز شد.

۴. اتحادیه‌ها

در صورتی که به فعالیت اصناف و اتحادیه‌های مختلف بازار و کارخانجات در جبهه‌ها نیاز بود، آنها به‌طور مستقل در جبهه‌ها حضور می‌یافتند. مانند اتحادیه چراغ‌سازها که به‌ویژه در جبهه‌های شمال‌غرب و غرب که سرمایه بیشتری داشت حضور داشتند تا تعمیر چراغ‌های والوری را که در جبهه شمال‌غرب و غرب مصرف زیادی داشت انجام دهند. دیگر اتحادیه‌ها که نیازی به حضور مستقیم آنها در جبهه‌ها نبود، با جوه کمکی‌شان که از طریق ستادهای پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد جمع‌آوری می‌شد، به یاری رزمندگان می‌شتافتند.

ستادهای پشتیبانی جنگ برای ایجاد همبستگی در بین اتحادیه‌ها برای یاری‌رساندن به جبهه‌ها، هر فصل از سال جلساتی برگزار می‌کردند. از فواید دیگر این جلسات ایجاد همدلی بین مردم یا بخش خصوصی با مسئولان دولتی بود و بسیاری از مشکلات جاری کشور از این طریق حل می‌شد و فضای همدلی ایجاد شده تأثیر زیادی بر جبهه‌ها نیز داشت. همچنین برخی از اعضای این اتحادیه‌ها در قالب بازدید از مناطق جنگی به جبهه‌ها اعزام می‌شدند تا یاری‌رسانی آنها به جبهه‌ها فراموش نشود و اتحادیه‌ها در کمک به جبهه‌ها بیش از پیش تشویق شوند.^(۱۳)

می‌کردند، دفتر ایثارگران سابقه حضور آنان را در جبهه‌ها، برای بنیاد شهید و جانبازان ارسال می‌کرد. هرچند بسیاری از افراد داوطلب هرگز برای گرفتن سابقه مدت حضور خود در جبهه مراجعه نکردند. اعزامی‌های هر استان نسبت به جمعیت هر استان، داوطلبان هر استان و مدت حضور افراد در جبهه‌ها متفاوت است.^(۱۴) به‌طور کلی جهادسازندگی ۳۷۰۰ شهید تقدیم انقلاب اسلامی کرده است.

نقش اقشار و اصناف در تأمین نیازهای فنی -

مهندسی جبهه‌ها

۱. هنرستان‌ها و دبیرستان‌ها

هنرستان‌ها به‌دلیل آموزش‌های فنی و مهندسی، بیشترین نیروها را برای فعالیت‌های مهندسی در قالب اعزام نیروی داوطلب داشتند. نیروهای فنی در گروه‌های تخصصی مانند مکانیک، صافکاری، ریخته‌گری، سلولزی و راه و ساختمان با حضور در ستاد مهندسی جنگ جهاد سازندگی باتوجه‌به وظایفی که برای آنها در نظر گرفته می‌شد به

گردان‌های مربوط اعزام می‌شدند. نیروهای این گروه‌ها چه در قرارگاه‌ها و چه در گردان‌ها بیشترین بهره‌وری را در بین نیروهای انسانی داشتند.

برای گروه تحقیقات و مهندسی ستاد مهندسی جنگ جهاد سازندگی، بهترین نیروها دانشجویانی بودند که در دانشکده‌های فنی - مهندسی و عمرانی دانشگاه‌ها در حال تحصیل بودند.

۲. دانشگاه‌ها

برای گروه تحقیقات و مهندسی ستاد مهندسی جنگ جهاد سازندگی، بهترین نیروها دانشجویانی بودند که در دانشکده‌های فنی - مهندسی و عمرانی دانشگاه‌ها در حال تحصیل بودند. این نیروها بیشترین ابتکارات را در جبهه‌ها رقم می‌زدند.

واحد جمع آوری و ارسال کمک‌های مردمی

۱. خانه‌های شهری و روستایی

خانوارهای شهری و روستایی در طول جنگ به شکل‌های گوناگون به جبهه‌های جنگ کمک می‌کردند. برنامه‌های کمک به جبهه‌ها از خانه‌ها شروع می‌شد و تا ستادهای پشتیبانی جنگ ادامه می‌یافت. مثلاً در هر خانه، صاحب‌خانه تصمیم می‌گرفت از درآمد حاصل از کسب و کار و تولیداتش بخشی را به جبهه‌ها اختصاص دهد. شماری از بانوان نیز زیورآلات خود را برای کمک به جبهه‌ها به ستاد پشتیبانی هدیه می‌کردند. عده‌ای از بانوان نیز دستکش پشمی و جوراب کاموایی می‌بافتند یا با پخت نان به جبهه‌ها کمک می‌کردند. حتی مبالغی که کودکان در قلک‌هایشان پس‌انداز می‌کردند برای کمک به جبهه‌ها به ستادهای پشتیبانی تحویل داده می‌شد.

۲. مدرسه یا مسجد محله

در طول دوران دفاع مقدس، در هر مسجد یا مدرسه‌ای پایگاهی برای کمک‌های مردمی ایجاد شده بود. گروهی از زنان و مردان هر محله کمک‌های مردمی را جمع‌آوری کرده و پس از بسته‌بندی به مراکز پشتیبانی تحویل می‌دادند. در این محل‌ها انبارهایی برای نگهداری کمک‌های مردمی در حدود یک هفته در نظر گرفته شده بود.

همچنین زنان محله گرد هم می‌آمدند و مثلاً برای خشکاندن یا پخت نان به صورت گروهی اقدام می‌کردند یا چرخ‌های خیاطی خریده، کارگاه خیاطی راه می‌انداختند و انواع لباس‌ها را دوخته و به‌طور رایگان در اختیار ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد قرار می‌دادند و ستادهای پشتیبانی هم آنها را در مناطق مورد نیاز جبهه‌ها توزیع می‌کردند.

همچنین ستاد پشتیبانی جنگ قلک‌های زیادی تهیه کرده، در مدارس یا محله‌ها در آیینی دسته‌جمعی بین دانش‌آموزان توزیع می‌کرد. قلک‌ها پس از پرشدن در مراسم دیگری به ستادهای پشتیبانی تحویل داده می‌شد.

۳. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد روستا

در روستاها، معمولاً شوراهای روستایی برای جمع‌آوری کمک‌های مردمی برنامه‌ریزی می‌کردند. برنامه‌های فرهنگی روستاها شامل: زیارت عاشورا، دعای کمیل و دعای ندبه بعد از نمازهای پنج‌گانه برگزار می‌شد و در بین دو نماز، مسئولان شوراها اعلام می‌کردند که هر هفته برای جمع‌آوری کمک‌های مردمی به جبهه‌ها چه برنامه‌ای را تدارک دیده‌اند. نماینده ستاد پشتیبانی هم یک روز از هفته برای تحویل گرفتن کمک‌ها به روستا می‌آمد.

باتوجه به فرهنگ روستا، در برخی روستاها یک‌روز قبل از آمدن نماینده جهاد، کمک‌ها جمع می‌شد یا افراد روستا با کمک یکدیگر به پخت نان مشغول می‌شدند، بسته‌های ترشی درست می‌کردند یا مربا پخته و بسته‌بندی می‌کردند و تا آمدن نماینده جهاد هرآنچه که قصد ارسال آن به جبهه‌ها را داشتند آماده می‌کردند. کسانی که وجه نقد پرداخت می‌کردند، در حضور نماینده جهاد وجوه خود را به صندوق می‌ریختند، زنان هم طلا و جواهرات اهدایی خود را

به نماینده جهاد را تحویل می‌دادند.

گاه دیده می‌شد پیرزنی کل دارایی‌اش را سه چهار تخم‌مرغ می‌شد با نیت خالص برای کمک به جبهه‌ها تحویل می‌داد.

دکتر نوری مسئول اردوی جهاد سازندگی در روستای خنجین استان مرکزی در خصوص نقش مردم روستاها در جمع‌آوری کمک‌های مردمی می‌گوید: «از طرف جهاد شب آمدند مسجد سخنرانی کردند و گفتند هرکس گوسفند دارد برای جبهه به جهاد بیاورد.

گاه دیده می‌شد پیرزنی کل دارایی‌اش را سه چهار تخم‌مرغ می‌شد با نیت خالص برای کمک به جبهه‌ها تحویل می‌داد.

به صورت گروهی به فعالیت‌هایی نظیر آنچه که در روستاها انجام می‌شد می‌پرداختند. جمع‌آوری کمک‌ها پاک‌کردن برنج و حبوبات و بسته‌بندی آنها نمونه‌ای از این اقدامات بود. کمک‌های مردم شهرها با هماهنگی استان‌ها به جبهه‌ها ارسال می‌شد.

۷. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد استان

ستاد پشتیبانی استان هر سه ماه یک بار با ارتباطاتی که با گردان‌ها و لشکرها داشت نیازمندی‌ها را دریافت می‌کرد. کار جمع‌آوری کمک‌ها نیز از طرق گوناگون مانند صداوسیما یا از طریق اعلام به بخش و اعلام بخش به شوراهای روستایی انجام می‌شد. سپس هر سه ماه یک بار، کاروان‌های بزرگی با نام‌های کاروان‌های نصر، کوثر یا نام‌های دیگر تشکیل می‌شد تا کمک‌ها را برده، در اختیار لشکرها قرار دهند.

نیازمندی‌هایی که رزمندگان اعلام کرده بودند و تهیه آن در توان مردم نبود مانند: کیک‌ها، کمپوت، کنسرو، پارچه‌های پوشاک، پلاستیک سنگری، آهن و نبشی سنگرها و یخچال، کانتینرهای یخچال‌دار، خودروها و... با وجوه دریافتی از مردم خریداری و همراه کاروان‌های یادشده به سوی جبهه‌ها ارسال می‌شد. راه‌انداختن این کاروان‌های بزرگ خود مشوق ارسال کمک‌های بیشتر مردم به جبهه‌ها می‌شد.

محمدعلی همایونی عضو شورای مرکزی استان همدان درباره اهمیت پشتیبانی مردمی می‌گوید:

«درباره جمع‌آوری امکانات، جهاد سازندگی یک ویژگی خاصی داشت، یک تبحر خاصی کسب کرده بود. از آنجا که مناطق همدان مخصوصاً شهر همدان در سمت جبهه‌های غرب واقع شده بود و از طرفی در مسیر جبهه‌های جنوب قرار داشت، اولین کمک‌های مردمی از استان همدان به جبهه‌های جنوب باید ارسال می‌شد و چون این برنامه را متوجه شدیم، فلذا برنامه‌ریزی دهستانی را که قبلاً برای اجرای پروژه‌های جهاد سازندگی انجام داده بودیم و بهره خوبی نصیب

روز گوسفندها را برای کمک به جنگ‌زدگان با مقداری پول جمع کردیم و تحویل جهاد دادیم. مردم می‌گفتند: "هر چیزی که امام خمینی دستور بدهد ما حاضر هستیم تا آخرین قطره خون خود دفاع کنیم و در یک روستا مردم تا پانصد رأس گوسفند به جهاد تحویل دادند."

و یا فردی روستایی به نام برادر عنایت‌الله جهانی وقتی می‌خواست به جبهه‌ها کمک کند این‌گونه صحبت می‌کرد: "وقتی از طرف جهاد سازندگی تشریف آوردند و برای کمک به جبهه درخواست کردند هر چه داشتیم تقدیم کردیم. بنده یک گوسفند دادم و از جهاد سازندگی تشکر می‌کنم که قنات ما را لای‌روبی کرده و حمام دوقلو را برای ما ساخته و جاده و پل را نیز درست کرده." (۱۴)

۴. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد دهستان

جهاد سازندگی در دهستان‌ها کمک‌های مردمی از هر روستا را با هماهنگی شوراهای روستاها در مرکز دهستان جمع‌آوری می‌کرد و از آنجا به صورت کاروان‌های کوچک به مرکز بخش می‌رساند.

۵. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد بخش

در بخش‌ها، با برنامه‌ریزی نماینده ستاد پشتیبانی جنگ جهاد مستقر در جهاد سازندگی بخش، از صداوسیما دعوت می‌شد تا از کمک‌های جمع‌آوری شده فیلم‌برداری کرده و آن را در سیمای استان پخش کند. دسته‌بندی برخی کالاها نیز در بخش‌ها انجام می‌شد و گاهی کمک‌ها از بخش‌ها با هماهنگی شهرستان‌ها به جبهه‌ها ارسال می‌گشت.

۶. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد شهر

در شهرها، خیاطان در کارگاه‌های خیاطی و بافندگی پوشاک تهیه کرده و به جبهه‌ها ارسال می‌کردند.

در مساجد شهرها، پایگاه‌های گوناگونی تشکیل می‌شد و بانوان بسیج شده و گرد هم می‌آمدند و

واحد آموزش جهاد سازندگی، دوره‌های تخصصی مهندسی جنگ را در پادگان‌های آموزشی برگزار می‌کرد.

گل تپه، شیرین سو، کبودرآهنگ، خماجین، شاهنجرین، کمک‌ها جمع‌آوری و به شهر همدان می‌آمد و در هر منطقه یک نفر را به‌عنوان مسئول جمع‌آوری انتخاب کردیم. جهاد به‌گونه‌ای فعالیت نمود که حتی در اولین روزهای جنگ روستاهای استان‌های همجوار نیز کمک‌های خود را به دهستان‌های همدان سرازیر کردند؛ مثلاً از روستاهای اراک که امکاناتش را به اردو خنجین آوردند. برادرمان آقای نوری که آن زمان معروف به دکتر نوری بود و کارهای پزشکی می‌کرد با سخنرانی‌هایش در مناطق، باعث تحریک و جنبش مردمی بود. با سخنان ایشان گروه‌گروه مردم کمک‌های خود را راهی جبهه می‌کردند. یادم هست ظاهراً ایشان در سال ۶۱ به مکه رفتند و در بازگشت از مکه وقتی می‌خواستند برایش در دهستان قربانی کنند، با یک سخنرانی مهیج از قربانی گوسفندان جلوگیری به عمل آورد و گوسفندان را به جبهه‌ها تقدیم کرد. اگر مردم می‌خواستند ۱۰ رأس گوسفند قربانی کنند با این سخنش رقابتی بین روستاییان افتاد و چندین کامیون گوسفند جمع‌آوری شد و به جبهه‌ها ارسال گشت. در آن زمان، نماینده حضرت امام تشریف

محرومین و مستضعفین شده بود، همان برنامه را که در اقصی نقاط روستاهای استان جای گرفته بودند برای جمع‌آوری کمک‌های مردمی پیاده کردیم. ما اولین کمک‌های مردمی را به مناطق کردنشین فرستادیم، قبل از اینکه جنگ عراق با ایران شروع شده باشد. و بعد از آنکه جنگ شروع شد، جهاد همدان زمینه را مهیا کرده بود. برای اولین روز جنگ باتوجه‌به اینکه خودم در شورای سپاه نیز حضور داشتم، کمک‌ها را از روستاها گرفته و به طرف سرپل ذهاب حرکت دادیم که دو خودرو سیمرخ ارسال کردیم و یکی از آنها را مهندس سجادی و بیگزاده بردند که خودروشان را زدند و دیگر از خودشان خبری نشد که بعدها خودروشان را در جاده قصرشیرین یافتیم و پیکرشان را به دست نیاوردیم. چند روز بعد، یادم هست همان وقت آقای فروزش و آقای دکتر فیروزآبادی و آقای زنگنه آمدند و از دهستان‌های ما بازدید کردند و الگوپرداری نموده و آن را به تصویب شورای مرکزی رساندند و در سراسر کشور پیاده نمودند. جنگ که اتفاق افتاد، از همین مکان‌ها که به‌صورت دهستانی برگزار شده بود و عبارت بود از دهستان‌های خنجین، قهاوند، قهورد،

فانسرخه، کمربند، پوتین و لباس غواصی و... را نیز باید به این موارد اضافه کرد.

علاوه بر کمک‌های مردمی، برخی ستادها کارگاه‌های خیاطی راه‌اندازی کرده بودند. در این کارگاه‌ها با حضور بانوان لباس رزمندگان دوخته می‌شد و پس از بسته‌بندی به جبهه‌ها ارسال می‌گردید. حتی در برخی موارد، بانوان اورکت‌های مورد نیاز جبهه‌ها را در این کارگاه‌ها می‌دوختند.^(۱۷)

ب) خوراک

در ماه‌های اولیه شروع جنگ تحمیلی، هر دسته و گروه رزمی خود اقدام به تهیه غذا می‌کرد، اما با تلاش جهاد سازندگی آشپزخانه‌های بزرگی تأسیس شد و بعدها غذا به‌طور اختصاصی در قرارگاه‌ها و لشکرها تهیه می‌شد.

ج) میوه

ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی میوه مورد استفاده رزمندگان را از روستاهای کشور تهیه می‌کردند. ارسال میوه به جبهه‌ها در ابتدای جنگ به‌صورت انفرادی و در سال‌های بعد به‌صورت کاروانی انجام می‌شد.

د) دارو

در طول جنگ، داروها اغلب از خانه‌ها جمع‌آوری می‌شد و پس از کنترل و تفکیک به جبهه‌ها ارسال می‌گردید. علاوه‌براین، باتوجه‌به حضور کمیته‌های پزشکی جهاد در جبهه‌ها، درمانگاه‌ها نیز برخی داروهای مورد نیاز را به جبهه‌ها ارسال می‌کردند تا در این زمینه کمبودی احساس نشود.^(۱۸)

محمدعلی همایونی عضو شورای مرکزی استان همدان درباره نقش ستادهای پشتیبانی در ارسال کمک‌های مردمی به‌ویژه در جبهه‌های غرب و شمال‌غرب می‌گوید:

«وضعیت جبهه‌های کردستان یک حالت به‌خصوصی

آوردند و وقتی آن‌همه گوسفند اهدایی را در یک‌جا دیدند تعبیرشان این بود که من در هیچ استانی ندیدم مردم این‌قدر به مسئولین علاقه نشان داده باشند.»^(۱۵)

۸ دفتر مرکزی ستاد پشتیبانی جنگ جهاد

در دفتر مرکزی ستاد پشتیبانی جنگ جهاد، علاوه‌بر جمع‌آوری کمک‌های مردمی و ارسال آنها به‌سوی جبهه‌ها، خریدهای کلان به‌ویژه از خارج از کشور - مانند: خودروهای تویوتا، موتورسیکلت، ماشین‌های بلدوزر و قطعات مورد نیاز جنگی - که از طریق

ارگان‌های نظامی امکان خرید آن نبود، خریداری و برای لشکرها و گردان‌ها و سپاه پاسداران به‌صورت کلان ارسال می‌شد. ساخت برخی کارخانه‌های بزرگ و اقداماتی که از قدرت استان‌ها خارج بود نیز برعهده این ستاد بود، مانند: راه‌اندازی کارخانه تولید پلاستیک سنگری یا چاپ نشریه‌ها.^(۱۶)

واحد تدارکات و پشتیبانی

پوشاک، خوراک، دارو و میوه ضروری‌ترین اقلامی بودند که برای ارسال به جبهه‌ها بایستی

آماده می‌شدند. سازوکار و نحوه تهیه این اجناس بدین ترتیب بود:

الف) پوشاک

پوشاک مورد نیاز رزمندگان بیشتر از محل کمک‌های مردمی تهیه می‌شد. این البسه شامل پیراهن‌های نظامی، شلوار نظامی و لباس زیر برای تابستان و مناطق گرمسیر و ژاکت، پلیور، شال‌گردن، دستکش و کفش برای فصول سرد بود. البته برخی ملزومات نظیر

مردم می‌گفتند: هر چیزی که امام خمینی دستور بدهد ما حاضر هستیم تا آخرین قطره خون خود دفاع کنیم و در یک روستا مردم تا پانصد رأس گوسفند به جهاد تحویل دادند.

گرفته است، توسط ده کامیون خاور و ۱۴۴ دستگاه نیشان بارگیری و به سوی جبهه‌های حق علیه باطل ارسال شدند. درباره کمک‌های مردمی باید گفت، در روزهای اول جنگ هرکسی می‌خواست به جنگ کمک کند و هرکس می‌خواست حرف امام را اطاعت کند [با ستادهای پشتیبانی همکاری می‌کرد]. در این راستا، بانوان بیشتر از مردها این موضوع را پیگیری کردند. در این راستا، زن‌های روستایی اولین اقدامات خودشان را شروع کردند. در روستا، یک رسوماتی هست که این رسومات الان هم هست و

این رسومات از جایی شروع شد. اگر در روستا کسی بخواهد عروسی بگیرد و یا کسی مرحوم می‌شد همه روستا جمع می‌شدند و برای آن خانواده نان می‌پختند. وقتی جنگ شد، وقتی بچه‌ها حرکت کردند اولین اقدامی که اینها شروع کردند برای نان پختن بود و نان هم از چیزهای ضروری هست. باهم بر سر تنورها جمع می‌شدند و باهم نان می‌پختند و برای جبهه‌ها می‌فرستادند و به این ترتیب، در شهرها هم شروع کردند گروه‌هایی که سبزی

خشک می‌کردند و می‌فرستادند و به همین ترتیب، کمک‌ها به طرف جبهه شروع شد و زن‌ها چون نمی‌توانستند در جبهه‌ها حضور داشته باشند شروع کردند به ارسال کمک‌های مردمی از جمله پتوهایی را از خانه‌ها جمع می‌کردند و به جبهه‌ها می‌فرستادند و هرکسی در حد و توان خودش هرچی که در توان داشت به طرف جبهه‌ها سرازیر کرد و کسی نمی‌تواند آمار این کمک‌ها را حساب کند و در هر روستایی شورای روستایی برای جمع‌آوری کمک‌های مردمی

داشت. نیروهای رزمنده در کردستان هم از نظر مبارزاتی و هم از نظر حمایتی در حالت ضعیف‌تری بودند و علت این ضعف، تبلیغات منفی بود که در اینجا ضدانقلاب به وجود آورده بود و رزمندگانی به کردستان می‌رفتند که انصافاً از اخلاص بالایی برخوردار بودند. مردم نیز به دلیل قطع ارتباطشان، از وجود عملیات‌های کردستان بی‌خبر بودند. ما در آن زمان اقدام به چندین طرح کردیم تا هم کمک‌های زیادی به جبهه بیاوریم و هم مردم را با جبهه سردشت آشنا کنیم و هم مناطق بیشتری را پاک‌سازی نماییم. کردستانی که دشمنش مخفی بود و به نیروهای کمک‌کننده ضربه کاری می‌توانست وارد کند و روستاهایی که غالباً مسلح بودند و می‌توانستند جلو کمک‌های مردمی به رزمنده‌ها را گرفته و کمک‌ها را برای خود بردارند، برنامه‌ریزی مهمی را می‌طلبید. سرمای شدید مناطق بانه، سقز و سردشت از دیگر موانعی بود که از آمدن کمک‌های مردمی به جبهه‌های شمال غرب جلوگیری می‌کرد. کوهستانی بودن این مناطق نیاز به کامیون‌هایی داشت که مردم فاقد چنین کامیون‌هایی بودند. با این توصیف، برنامه‌های خوبی ریخته شد تا هم از نظر تبلیغات و هم از نظر کمک‌های مردمی در منطقه پیش‌تاز شدیم. وقتی رزمندگان و مهندسين جبهه مشغول فعالیت شدند، از ما درخواست کردند که باید برای تغییر روحیه ارتشی‌ها که در این نقطه مستقر شده‌اند و همچنان برای تألیف قلوب اهالی روستاها که از انقلاب اسلامی برایشان یک چهره بسیار بدی ساخته بودند، با تألیف قلوب، رنگ و چهره کردستان را عوض کنیم. از آن به بعد، بیشترین امکانات توسط همین ستاد جمع‌آوری و به جبهه‌ها ارسال می‌شد. در فاصله کوتاهی انواع وسایل گرمکن و اورکت و چکمه توسط بازاریان تهیه و به جبهه سردشت ارسال شد. خود این بازاریان برای پشتیبانی از جهاد مبلغی شدند تا گوشه‌ایی از مظلومیت جبهه سردشت را جبران کنند و در این مناطق نیز کمک‌های مردمی حامی رزمندگان شد. طبق یک نمونه گزارش به تاریخ جمعه مورخ ۱۳۶۲/۷/۶، مبالغ و اجناسی که از روستاییان جمع‌آوری

هر سه ماه یک بار، کاروان‌های بزرگی با نام‌های کاروان‌های نصر، کوثر یا نام‌های دیگر تشکیل می‌شد تا کمک‌ها را برده به جبهه‌ها و در اختیار لشکرها قرار دهند.

جمع‌آوری شده است از روستاهای تحت پوشش جهاد سازندگی خمگان می‌باشد که می‌توان [به] روستاهای آب باریک، کاهارد، امیرآباد، آق‌کند، کراوانه، وهنده، سورتجین، ماهنیان، گرمک، فارسجین، آغچه خرابه، دورنیان، نوار، ینگه قلعه [اشاره کرد] که جمع‌آوری اجناس روستاییان برای جبهه‌های نور علیه ظلمت می‌باشد و اجناس آن عبارت‌اند از: گونی خالی ۵۰۰۰ هزار عدد، تاید ۱۵۰ کیلوگرم، شامپو ۱۰ عدد، چراغ دستی ۳ عدد، کمپوت ۱۰ عدد، آبغوره ۳ شیشه، رب گوجه‌فرنگی ۱۰ بسته، سیب‌زمینی ۱۵۰۰ کیلوگرم، نان ۳ تن، شیر ۱۰ کیلوگرم، آرد گندم ۱۳۰۰ کیلوگرم، لیوان ۵۰ عدد، قاشق ۵۰ عدد، نعلبکی ۱۰ عدد، انگشتر طلا ۳ عدد، گوشواره طلا یک جفت، حلقه طلا یک عدد، فرش ریزبافت، پستی یک جفت، وجه نقد ده میلیون ریال، مواد غذایی ۳۶۲ تن، نان، خرما، سیب‌زمینی، کنسرو، آرد، کمپوت، هندوانه، انگور و ۱۶۶۸ تخته پتو و ۵۷ رأس گوسفند با ۵۵ کامیون به جبهه‌ها حمل شده است. جریان کمک‌رسانی با پیوستن اقشار مختلف مردم به این امر بعد وسیع‌تری یافته است. براین‌مبنی، علاوه‌بر کمک‌های نقدی و جنسی روستاها، تعداد شهرهای دیگر را نیز نام برده است.^(۱۹)

توزیع کمک‌های مردمی در مناطق عملیاتی

ستاد پشتیبانی جنگ جهاد کمک‌های ارسالی را به نسبت تعداد نیروهای نظامی توزیع می‌کرد که باتوجه‌به تراکم بیشتر نیرو در سپاه پاسداران، در حدود ۶۰ درصد کمک‌ها به سپاه اختصاص می‌یافت و ۳۰ درصد هم در ارتش توزیع می‌شد. ۱۰ درصد باقی‌مانده هم بین جهاد و ژاندارمری به نسبت مساوی تقسیم می‌شد. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد اقلام مورد نیاز هر منطقه جنگی را براساس درخواست‌ها و نیازسنجی‌ای که خود ستاد انجام می‌داد مشخص می‌کرد و به توزیع کمک‌های مردمی ارسال‌شده می‌پرداخت، برای نمونه، نیاز به پوشاک گرم فقط در جبهه‌های غرب و شمال‌غرب وجود داشت و در جبهه‌های جنوبی درخواستی برای پوشاک

بود که تاحدودی آمار را به ما می‌دادند. و هر روستایی در قبال این کمک‌ها رسیدهایی را دریافت می‌کردند که هنوز در صندوقچه‌های خود آن را حفظ کرده‌اند که چقدر به جبهه کمک کرده‌اند و اگر همان‌ها را جمع کنیم، تاحدودی آمار به دست ما می‌آید. این شور و هیجان و اخلاص بالا را نمی‌توان گزارش داد، نمی‌توان با ضبط فیلم و مصاحبه نشان داد. هیچ‌وقت آن لحظه‌ها را فراموش نمی‌کنم. و گاهی به روستاهایی می‌رفتیم حتی فقیرترین افراد هم کمک می‌کردند مثلاً پیرزنی می‌آمد و ما را به کناری می‌کشید و می‌پرسید: برادر شما مسئول چه کاری هستید و ما هم می‌گفتیم که مسئول جمع‌آوری کمک‌ها هستیم و [روستایی] می‌گفت من چیزی ندارم، ولی در این اندوخته خودم یک حلقه طلا و یا یک گوشواره طلا دارم، من هم این را می‌دهم آیا آن را قبول می‌کنید؟ بچه‌ها هم می‌گفتند: چرا نمی‌شود و از این موردها فراوان بود.

نان‌ها را که از روستاها تحویل می‌گرفتیم به انبارها می‌بردیم و خشک می‌کردیم و این نظمی بود که کارها سروسامان گرفته بود و به این ترتیب هم با نظم خاصی توزیع می‌شد و هر روز و هر هفته ارسال می‌شد و به دست رزمندگان می‌رسید.

هروقت عملیات می‌شد، کمک‌ها بالا می‌رفت. اوج کمک‌ها در عملیات‌ها بود. فکر هم نمی‌کنم کمتر شده باشد. مردم نظم پیدا می‌کردند که چقدر کمک کنند و چه موقع کمک نمایند. اولش ممکن بود یک شوری بریزن و کمک‌های فراوان، ولی بعدها حسابگر شده بودند. نمی‌شد گفت کم شده بود، برای ما کم نشده بود، ولی حسابگر شده بودن. ممکن بود روزهای اول بدون حساب بود، ولی بعدها حسابگر شده بودن، اما اوجش فکر کنم سال ۶۵ باشد، اوجش همان شلمچه؛ یعنی بیشترین [کمک در] جنگ را ما در شلمچه داشتیم.

به‌عنوان نمونه، مسئول ستاد پشتیبانی وقت شهید حاج عباس پورش همدانی، [می‌گوید]: کمک‌هایی که

گرم نمی‌شد. در مناطق جنگی، سپاه پاسداران، ارتش و ژاندارمری درخواست خود را به واحد توزیع پشتیبانی جهاد می‌رساندند و واحد توزیع بعد از تأیید فرماندهی ستاد پشتیبانی، اجناس را تحویل یگان مربوط می‌داد.^(۲۰)

واحد فرهنگی و تبلیغات

خودسازی اولین برنامه همه افرادی بود که وارد تشکیلات جهاد می‌شدند. در جهاد اعتقاد بر این بود که یک انقلابی جهادگر اگر با دشمن مبارزه می‌کند باید با هوای نفس درون خود نیز به مبارزه بپردازد تا حرفش اثرگذار باشد.

در جبهه، جهادگران برای وارستگی و طهارت نفس علاوه بر برگزاری جلسات قرآن، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و خواندن دعا و مناجات به تمرینات ورزشی سخت بدنی مانند جودو، کشتی، کوهنوردی و راه‌پیمایی‌های طولانی مدت نیز می‌پرداختند.^(۲۱)

واحد تبلیغات پشتیبانی در طول جنگ فعالیت‌های متعددی در زمینه انتشارات و چاپ و تهیه فیلم انجام می‌داد که به نمونه‌هایی از این فعالیت‌ها اشاره می‌شود:

الف) واحد سمعی و بصری

در زمینه سمعی و بصری، واحد تبلیغات با هماهنگی‌های لازم با واحد سمعی و بصری جهاد استان و صداوسیما مرکز ارومیه در خصوص اعزام‌های هرامه این ستاد، فعالیت‌های آموزشی پادگان ارومیه، جمع‌آوری کمک‌های مردمی، اعزام کاروان‌های اهدایی، فعالیت گردان مهندسی رزمی و سایر فعالیت‌های این ستاد در جبهه‌های جنگ نوارهایی (فیلم و ویدئو) تهیه و در سراسر استان پخش می‌کرد.

ب) چاپ و انتشارات

واحد تبلیغات جهاد سازندگی در طول جنگ در زمینه چاپ اطلاعیه‌های مربوط به اعزام نیرو، جذب نیرو و مراسم و مجالس بزرگداشت شهدای جهاد سازندگی فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داد. در ادامه لیستی از کمک‌ها و اقدامات واحد تبلیغات جهاد سازندگی

ارائه می‌شود:

- اهدایی رادیو کوچک به رزمندگان ۱۰۰ دستگاه.
- باطری چراغ‌قوه و رادیو، ۸۰۰۰ عدد.
- اهدای رادیوضبط، ۳۵ دستگاه.
- ارسال کتاب‌های اهدایی، ۱۵۰۰ جلد.
- ارسال بلندگوی بزرگ به گردان، ۲۵ دستگاه.
- احداث کتابخانه در نقاط مختلف شهر، ۱۵ مورد.
- ارسال پاکت نامه و کاغذ، ۱۰۰۲۲ قلم.
- اعزام اکیپ تبلیغاتی، ۱۰ مورد.
- ارسال انواع رنگ‌های پلاستیکی، ۳۵۰ کیلو.
- اعزام روحانی هر ماه دو نفر، ۱۰۰ مورد.
- ارسال انواع رنگ‌های روغنی، ۲۵۰ کیلو.
- ارسال عکس و پوستر و مجله، ۴۰۵۴ مورد.
- ارسال زونکن و پوشه و نوشت‌افزار، ۸۰۰ قلم.
- نوار خام رادیوضبط، ۱۰۰۰ عدد.
- شعرنویسی در سطح شهر و روستا، بیش از ۲۰۰۰ متر.
- پارچه‌نویسی در مراسم‌ها، بیش از ۲۰۰۰ متر.
- برگزاری کلاس‌های عقیدتی همه‌روزه در محل ستاد استان‌ها و پادگان‌های آموزشی.
- برپایی نمایشگاه در خصوص جنگ، ۱۰ مورد.
- ارسال کتاب‌های دعا، قرآن و نهج‌البلاغه، ۷۵۰ جلد.
- اعزام خانواده‌های محترم شهدا به جبهه‌های جنگ برای بازدید، ۱۲ مورد.
- اعزام شوراهای اسلامی روستاها به جبهه‌های جنگ برای بازدید، ۵ مورد.

ج) اعزام مبلغ و روحانی

در سراسر جبهه‌ها روحانیون در کنار رزمندگان به‌طور مستمر حضور داشتند و اصول اصیل اسلام را برای آنان تبیین می‌کردند. برگزاری برنامه قرآن و احکام در جبهه‌ها برعهده روحانیت بود. برنامه قرآنی صبح‌ها و بین دو نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا اجرا می‌شد. در همه پایگاه‌ها، بنه‌ها و سنگرها مسجد سنگری ساخته می‌شد و روحانیون در این سنگرها به تبیین

راه‌اندازی می‌کرد. در این ایستگاه‌ها هرگونه کمک‌های مردمی از پوشاک تا خوراک توزیع می‌شد. ایستگاه‌های صلواتی با پخش کتاب و نشریه و توزیع شربت به‌مثابه پاتوقی برای گردهم‌آمدن رزمندگان بود؛ پاتوقی برای دور هم جمع‌شدن رزمندگان و همچنین محل مناسبی برای مطالعه آنان. مبتکر ایستگاه صلواتی در جبهه‌ها - که هنوز به‌عنوان یک ارزش مقدس باقی مانده - تعمیرکاران ستاد پشتیبانی جنگ جهاد بودند که اغلب با آب خنک و شربت از یکدیگر پذیرایی می‌کردند. در ایستگاه‌های صلواتی اخبار جنگ و جهاد نیز منتشر می‌شد.

آرایشگاه و سلمانی

در آغاز جنگ، اصلاح سر و صورت در جبهه‌ها به‌دست رزمندگان انجام می‌شد، اما جهاد با اعزام آرایشگران به جبهه‌ها نیاز به پیرایش را مرتفع کرد تا در سنگر، لشکر یا گردان دسته‌جمعی اصلاح صورت گیرد.

آبرسانی

آبرسانی به جبهه‌ها اهمیت بسیار زیادی داشت. این امر مهم ابتدا با استفاده از تانکرهای آب و سپس با لوله‌کشی از قنوات و ساختن منبع انجام شد. منبع‌ها نیز در شهرها و روستاها ساخته می‌شدند.

سوخت‌رسانی

سوخت‌رسانی در جبهه‌ها با خودروها انجام می‌شد، اما برای این کار به منبع‌های تانکر سوخت‌رسانی نیاز بود که این منبع‌ها نیز در شهرها ساخته و به جبهه‌ها فرستاده می‌شدند.

تهیه سنگر پیش‌ساخته

سنگرهای پیش‌ساخته در کارگاه‌ها ساخته شده، با کامیون به جبهه‌ها ارسال می‌شدند. بعدها ساخت پل‌ها نیز به همین صورت انجام می‌پذیرفت.

ارتباط با کارخانجات

برای تأمین نیازهای خوراکی مانند شیر، نوشابه، کنسرو و... و انجام‌دادن برخی فعالیت‌های فنی و اجرای برخی سازه‌ها مانند ساخت پل‌ها و... نیاز

آموزه‌های اسلامی می‌پرداختند. در پشت جبهه‌ها نیز روحانیون در مساجد مردم را با انقلاب آشنا می‌کردند. همچنین ائمه جمعه که عضو اصلی در ستادهای پشتیبانی جنگ هر استان و شهرستان بودند، در هدایت و کنترل کمک‌های مردمی و جذب نیروهای مردمی نقش اساسی داشتند.

واحد تعاون، امداد و درمان

بهداشت، درمان و پزشکی

کمیته بهداشت و درمان در جبهه‌ها فعالیت گسترده‌ای داشت. این کمیته اولین بار به سرپرستی شهید دکتر شهیدزاده با حضور پزشکان جهاد سازندگی راه‌اندازی شد و تا پایان جنگ فعالیت گسترده‌ای داشت. خدمات پزشکان در این بخش به‌گونه‌ای ساماندهی شده بود که در عملیات‌ها همه پزشکان به آن منطقه مأمور می‌شدند و در خط مقدم و در درمانگاهی که احداث شده بود، در حد کمک‌های پزشکی اولیه به وضعیت مجروحان رسیدگی رده، سپس آنان را به بیمارستان‌ها اعزام می‌کردند. در بخش پزشکی تفاوت نداشت که مجروح متعلق به کدام یگان یا حتی از سربازان دشمن باشد. پزشکان افراد خاص را مداوا نمی‌کردند و به مداوای همه مجروحان می‌پرداختند. گردان‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد بیشتر اوقات در حد امدادگر نیروی پزشکی به همراه داشتند و امدادگران باید در همه عملیات‌ها حاضر می‌شدند. همچنین گردان‌هایی که در کردستان و در غرب کشور مستقر بودند، همراه خود تیم پزشکی داشتند که موظف بودند به مردم مناطق کردنشین نیز خدمت‌رسانی کنند.^(۲۲)

ایستگاه صلواتی

ایستگاه‌های صلواتی محل دیگری در جبهه‌ها برای توزیع کمک‌های مردمی بود. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد در مسیر عملیات‌ها ایستگاه‌های صلواتی

در آغاز جنگ، اصلاح سر و صورت در جبهه‌ها به‌دست رزمندگان انجام می‌شد، اما جهاد با اعزام آرایشگران به جبهه‌ها نیاز به پیرایش را مرتفع کرد.

- برپایی مراسم و مجالس سوم، هفتم و اربعین شهدا.

- مداوا و اعزام معجروحان و سرکشی به بیمارستان‌ها.

- سرکشی به خانواده‌های رزمندگان به‌همراه روحانی و گروه خواهران ستاد امور رزمندگان.

- توزیع کوپن نفت و گازوییل بین خانواده‌های شهدا.

- توزیع نفت و گازوییل بین خانواده‌های رزمندگان.

- توزیع وسایل خانگی میان خانواده‌های رزمندگان.

- رسیدگی به بخش فرهنگی و مدرسه خانواده رزمندگان.

- اعزام خانواده‌های شهدا به زیارت مشهد مقدس.

- توزیع بن رزمندگان بین همه رزمندگان مهندسی

رزمی و خانواده شهدا.

- توزیع خواربار و سایر مایحتاج خانواده رزمندگان.

- اختصاص وام برای رزمندگان.

- صدور معرفی‌نامه برای گرفتن زمین از سازمان زمین شهری.

- در صورت نیاز ارائه معرفی‌نامه به فرمانداری، بخشداری و سایر ادارات ذی‌ربط برای گرفتن مصالح ساختمانی و

به همکاری با کارخانه‌ها بود. به همین منظور، جهاد سازندگی اقدام به برقراری ارتباط با کارخانه‌ها کرد و گروه‌های کاری گوناگونی را در این زمینه سامان داد.

ارتباط با اصناف و مشاغل

در جبهه‌های جنگ شغل‌ها و حرف گوناگونی مانند نجار، سنگ‌تراش، مکانیک، راننده و... نیاز بود. جهاد وظیفه داشت ضمن برقراری ارتباط با اهل حرف مختلف و صنوف گوناگون، آنها را به جبهه‌ها اعزام کند.

انبار کالا

طبیعی است که همه اجناس و کالاها پس از جمع‌آوری می‌بایست بسته‌بندی می‌شد تا به تدریج و بنا به نیاز به جبهه‌ها ارسال شود. این اجناس قبل از ارسال تا زمان آماده‌شدن کاروان کمک‌های مردمی، در انبارها نگهداری می‌شدند. لذا جهاد در همه استان‌ها و شهرستان‌ها انبارهایی به این منظور احداث کرده بود.

برخی از مهم‌ترین فعالیت‌های واحد تعاون و ایثارگران به این شرح می‌باشد:

- برپایی مراسم تشییع جنازه شهدا در همکاری با واحد تبلیغات.

کمک به منظور ساخت مسکن یا اجاره منزل.
- اهدای و سایل خانگی به خانواده‌های شهدا و جانبازان و عکس همراه با تمثال مبارک حضرت امام (ره).
- طراحی پاکت نامه و نامه‌رسانی به رزمندگان و خانواده‌های آنان.^(۳۳)

واحد اعزام خودروهای سنگین

یک گروه از نیروهای مردمی شرکت‌کننده در جنگ رانندگان وسایل نقلیه سنگین و ترابری بودند. بیشتر رانندگان کامیون‌ها فرهنگ دینی خاصی دارند. در این فرهنگ تأسی به حضرت ابوالفضل (ع) جایگاه ویژه‌ای دارد. با شروع جنگ، این گروه به نام ابوالفضل (ع) دلاورانه در جبهه‌ها شرکت کردند و در راه دفاع از جان و مال و ناموس مملکت خویش ایثارگری‌های فراوانی کردند و خدمات ارزشمندی انجام دادند.

برای تداوم حضور منظم این قشر در جبهه‌های جنگ برنامه‌ریزی و انجام هماهنگی نیاز بود که واحد اعزام کامیون‌ها، کمپرسی‌ها و اتوبوس‌ها در جهاد سازندگی این مهم را انجام داد.

اولین گروه از رانندگان وسایط نقلیه سنگین به همراه خودروهای خود به طور منظم در ۱۳۶۱/۱۰/۲۵ با ۳۰ دستگاه کمپرسی به جبهه‌ها اعزام شدند. تا قبل از این تاریخ، اعزام‌ها به طور پراکنده انجام می‌شد؛ به همین دلیل، در یک جبهه حضور کامیون به حدی زیاد می‌شد که قابل کنترل نبود و در جبهه دیگر کمبود حضور کامیون‌داران مشکلات حمل و نقل به وجود می‌آورد. از تاریخ یادشده، کمپرسی‌ها به طور منظم و برنامه‌ریزی شده اعزام شدند و یکی از وظایف دفتر

ستاد پشتیبانی در استان‌ها اعزام کمپرسی‌های مردمی به جبهه‌های جنگ بود. این امر پس از نظم گرفتن مهندسی رزمی جهاد در کل کشور انجام شد. تعدادی از این رانندگان در طول جنگ شهید، عده‌ای مجروح و حتی برخی کامیون‌های خود را از دست دادند.^(۳۴)

رضا حسینی مسئول اعزام کمپرسی در ستاد پشتیبانی جنگ جهاد درباره تلاش‌های رانندگان کامیون در جنگ می‌گوید:

«در راستای رسالت دفاع مقدس و درخواست قرارگاه کربلا و نجف و گردان الغدیر، ما وظیفه داشتیم خودروهای کمپرسی را به هر نحو که شده جذب و اعزام نماییم. برای این منظور، ابتدا اطلاعیه‌هایی از طریق رسانه‌های گروهی منتشر می‌کردیم. یک عده داوطلبانه می‌آمدند و اگر نیاز جبهه بیش از آن بود، با پلیس راه هماهنگ کرده و آنها را به سوی جبهه‌ها هدایت می‌کردیم. محل جمع‌آوری جمعی آنان مسجد میرزا تقی واقع در خیابان تختی بود. اولین بار پانصد نفر از این کمپرسی‌دارها دعوت شدند و دویست نفر داوطلبانه به جبهه‌ها گسیل گشتند. کار اغلب این کمپرسی‌ها جابه‌جایی مخلوط در منطقه بود و به ندرت کارهایی نظیر حمل مهمات و یا اعزام نیرو نیز انجام می‌دادند. و پس از بازگشت با تأیید قرارگاه یا محل خدمت، مبلغی به عنوان کرایه وجه نقد، دو حلقه لاستیک و خسارت وارد در جنگ را به آنها تحویل می‌دادیم. این مردان بی‌توقع در طول دفاع هشت‌ساله همکاری بسیار خوبی با ستاد پشتیبانی جنگ جهاد داشتند. [آنان] به این صورت همکاری می‌کردند؛ پانزده روز کار فعال در منطقه جنگی و یک روز هم رفت و یک روز برگشت حساب می‌شد. یعنی هفده روز به تعداد رکعات نماز. در آن زمان، کمپرسی‌ها یا شانزده تن بودند یا ده تن بودند و یا پنج تن بودند که به هر کدام از آنها یک جفت لاستیک در حدود پنج الی شش هزار تومان تحویل می‌دادند و مقداری هم پول نسبت به خودرو و مدت کارکردشان پرداخت می‌شد.»^(۳۵)

باتوجه به تراکم بیشتر نیرو در سپاه پاسداران، در حدود ۶۰ درصد کمک‌ها به سپاه اختصاص می‌یافت و ۳۰ درصد هم در ارتش توزیع می‌شد. ۱۰ درصد باقی‌مانده هم بین جهاد و ژاندارمری به نسبت مساوی تقسیم می‌شد.

اولین فعالیت این ستاد، پشتیبانی و تدارکات بود. ستاد امداد رسانی باتوجه به نیازهایی که مسئولان ستاد حوادث استانداری اعلام می کردند فعالیت می کرد و امکانات و تجهیزات مورد نظر را تهیه و در اختیار این ستاد قرار می داد. دومین فعالیت این ستاد، امداد رسانی و کمک در امر آواربرداری در مناطق بمباران شده بود. این کار به وسیله ماشین آلات راه سازی انجام می شد. برای این منظور، همواره چند دستگاه ماشین آلات راه سازی به صورت شبانه روزی آماده به خدمت بودند تا به محض اعلام بمباران، به سرعت به محل اعزام شوند

و اقداماتی مانند آواربرداری و نجات افرادی که در زیر آوارها گرفتار شده بودند را انجام دهند. سومین فعالیت ستاد امداد رسانی جهاد ساخت پناهگاه های دسته جمعی و انفرادی بود. نیروهای جهاد برای این کار با استفاده از مصالح مناسب ساختمانی پناهگاه های دسته جمعی و خانوادگی در مکان های مشخص شده احداث می کردند.

عزیزی از مهندسان جهاد درباره فعالیت امداد رسانی جهاد می گوید:

«به علت داشتن ماشین آلات در این رابطه مشکلات بسیاری هم در پیش داشتیم. باتوجه به اینکه اکثر مناطق بمباران شده در بافت های قدیمی شهر اتفاق می افتاد و ساخت و ساز ساختمان ها اکثراً خانه های قدیمی و خشت و گل و سقف های تیرچوبی یا شیروانی بوده و آواربرداری در آنجا بسیار مشکل بود و با وجود کوچه های تنگ و کم عرض در بعضی از مواقع دسترسی به آن نقاط بسیار سخت و یا غیرممکن

اعزام اتوبوس نیز در هنگام اعزام نیرو و جابه جایی رزمندگان با درخواست منطقه صورت می گرفت. در این راستا، علاوه بر کامیون ها ستادهای استانی هماهنگی ها را انجام داده و برای منطقه مورد نظر اتوبوس اعزام می کردند.

امداد رسانی ستاد پشتیبانی جنگ جهاد در بمباران های دشمن

یکی از فعالیت های جهاد سازندگی در استان ها هنگام بمباران های دشمن، رسیدگی به منازل مردم و آواربرداری بود. ستاد امداد جهاد مانند سایر بخش های جهاد در ابتدا به طور خودجوش و صرفاً براساس احساس مسئولیت جهادگران در قبال مسائل مملکتی شروع به فعالیت کرد. فعالان این ستاد بدون هیچ گونه تقسیم کاری هرآنچه را که در توان داشتند انجام می دادند و به محض بمباران نقطه ای از شهر به سرعت خود را به ستاد می رساندند و اعلام آمادگی می کردند. هنگامی که دشمن شهرها را بمباران می کرد، نیروهای مردمی بدون برنامه و به صورت خودجوش برای نجات مجروحان و مصدومان وارد عمل می شدند به تدریج عملیات امداد رسانی سازماندهی شده و منظم تر گردید. برخی نهادها نیز در زمینه امداد رسانی مسئولیت یافتند. از جمله نهادهایی که نقش بیشتری در این زمینه داشتند می توان به هلال احمر، اداره برق، اداره آب، آتش نشانی، مخابرات، بیمارستان ها، اورژانس و جهاد سازندگی اشاره کرد. این نهادها در مواقع لزوم وارد عمل شده، متناسب با وظایف خود ایفای نقش می کردند.

هماهنگی این نهادها - که با ماشین آلات سنگین و نیمه سنگین مانند لودر، کمپرسی و آب پاش وارد عمل می شدند و کار امداد رسانی را انجام می دادند - برعهده جهاد سازندگی بود. در همین راستا، جهاد سازندگی ستاد امداد رسانی را تشکیل داد. این ستاد در سه محور به شرح ذیل شروع به فعالیت کرد.

ستاد پشتیبانی جنگ جهاد در مسیر عملیات ها ایستگاه های صلواتی راه اندازی می کرد. در این ایستگاه ها هر گونه کمک های مردمی از پوشاک تا خوراک توزیع می شد.

واحد اعزام خودروهای سنگین جهاد سازندگی، وظیفه داشت اعزام مردمی کامیون‌ها، کمپرسی‌ها، اتوبوس‌ها و رانندگان آنها را ساماندهی کند.

در اکثر مناطق که در شهر بمباران می‌شد، با تمام توان و امکانات شرکت می‌کردیم و دوشادوش مردم نسبت به نجات مجروحین و آسیب‌دیدگان کمک می‌کردیم. لحظاتی که به دنبال انسان‌ها در زیر آوار می‌گشتیم، ولی نشانه‌ای از آنها پیدا نمی‌کردیم ولی می‌دانستیم که در زیر خاک‌ها مدفون شده‌اند، سخت‌ترین زمان برای ما بود، چون ممکن بود ناخواسته هر لحظه باعث فروریختن مکان دیگری بشویم. خوشبختانه برادران هلال‌احمر دستگاه‌هایی در اختیار داشتند که وجود هر موجودی در زیر خاک‌ها تقریباً مشخص می‌گردید و این وسیله برای جهادی‌ها کمک خوبی بود. و طی تحقیقاتی که از همسایه‌ها و یا فامیل‌ها و اطرافیان به عمل می‌آوردیم، حدود و محل مخفیگاه خانواده‌ها را پیدا می‌کردیم. و این می‌توانست نشانه خوبی برای عملیات خاک‌برداری و آواربرداری باشد. این عملیات در تمام مناطق بمباران‌شده شهر همدان ادامه داشت و حداکثر مناطق حضور برادران جهادگر بسیار چشمگیر و قابل تقدیر بود؛ حتی در بعضی از

می‌شد و یا بر اثر ضربه و موج بمب، دیوارهای اطراف کوچه‌ها ترک برداشته و با کوچک‌ترین ارتعاشی ریزش می‌کرد و به محض فعالیت لودر، احتمال خراب‌شدن آنها بسیار زیاد بود و به علت قدیمی بودن ساختمان‌ها آوار بسیار زیادی در اثر خرابی در منطقه به وجود می‌آمد و تا جابه‌جایی آنها و یا حمل آوار به نقطه دیگر بسیار امدادسانی به افراد زیر آن دشوار می‌گشت. زمانی مردم خوشحال می‌شدند که انسان‌ها زنده از زیر آوار بیرون کشیده می‌شدند. در آن زمان با شعار الله اکبر و مرگ بر آمریکا و مرگ بر صدام سریعاً کمک می‌کردند تا به مجروحین آمبولانس برسانند. در صورتی که مجروحین خانم بودند، سریعاً خانم‌ها چادر و پتو دور آنها می‌پیچیدند و کمک به حمل آنها می‌کردند. در آنجا کسی فرمان نمی‌داد. همه فرمان‌بر بودند. همه دنبال فرصتی می‌گشتند تا احساس مسئولیت خود را نسبت به امدادسانی نشان دهند. زن و مرد، بچه و پیر و جوان فرقی نمی‌کرد. هر کس به توان خود فعالیت می‌کرد.

ورودی اورژانس نزدیک باشد و هم محل مناسبی برای احداث سنگر باشد که در زمان بمباران زیر خاکها مدفون نشوند و یا درب ورودی آن مسدود نشود، کار مشکلی بود؛ خصوصاً اینکه می‌خواستیم به محوطه‌های بیمارستان‌ها آسیب نرسانیم. لذا انتخاب این محل‌ها دقت خاصی را می‌طلبد. از طرفی، احداث پناهگاه‌های بتونی بسیار زمان می‌برد و برای مدت کوتاه قابل‌احداث نبود. بنابراین، با استفاده از تجارب برادران پشتیبانی جنگ از قاب‌های فلزی که توسط پشتیبانی جهاد تهیه و در مناطق جنگی به‌عنوان سنگرهای دسته‌جمعی استفاده می‌شود و به‌وسیله تیر آهن ساخته شده و روی شاسی‌های فلزی نصب و در دو طرف به‌وسیله تیر آهن مهار می‌شود، سپس روی آن ورق آج‌دار گالوانیزه انداخته، سپس خاک ریخته می‌شود [استفاده گردید]. و این قاب‌ها بهترین نوع در آن موقعیت زمانی به حساب می‌آمد.

اولین بیمارستان؛ بیمارستان اکباتان بود که باتوجه به قدیمی بودن ساختمان؛ در زمان بمباران کادر بیمارستان به زیرزمین بیمارستان می‌رفتند که بعد از بازدید از زیرزمین آنجا مشاهده می‌کردیم که زیرزمین بسیار قدیمی و از کمترین ضریب ایمنی برخوردار است. بنابراین، باید سریعاً در اینجا مشغول کار می‌شدیم. بعد از بررسی محل و اطراف بیمارستان، محلی را مشخص می‌کردیم و با مدیریت بیمارستان نیز هماهنگ می‌کردیم، سپس شروع به خاک‌برداری کردیم محل مورد نظر دقیقاً بین درب ورودی بیمارستان و ورودی اورژانس بود. موقعیت خوبی داشت فقط به قسمتی از چمن‌ها آسیب می‌رسید. بعد از خاک‌برداری توسط ماشین‌آلات راه‌سازی سطح زیر تسطیح و تاب‌های فلزی نصب گردید و سپس ورق روی آن اجرا، بعد راهروی ورودی سنگر به‌وسیله کوی پر از خاک ساخته شد. بعد هم برق و تلفن و هواکش نصب و روی سنگر خاک ریخته و آماده

مواقع به مردم محل‌های آسیب‌دیده کمک می‌کردیم جهت تخلیه منزل خود و در جابه‌جایی اسباب و اثاثیه منزل‌های آسیب‌دیده همکاری داشتیم. و باتوجه به مسئولیتی که در این قسمت به ما محول شده بود، می‌بایست شبانه‌روز در ستاد و جهاد آماده‌باش باشیم. پس فعالیت‌های ستاد در سه محور خلاصه می‌شد: یکی امداد رسانی بود در زمان‌هایی که شهر مورد حمله هوایی قرار گرفته و بمب به منطقه‌ای اصابت می‌کرد، فوراً ماشین‌آلات راه‌سازی مانند لودر و کمپرسی به محل حادثه اعزام می‌شدند و مسئولین هم در محل حضور به هم رسانده و هدایت ماشین‌آلات را بر عهده می‌گرفتند. و به عبارتی، نقش مسئولیت امداد رسانی در محل حادثه عملاً به عهده جهاد قرار می‌گرفت.

یکی دیگر از فعالیت‌های جهاد احداث سنگر بود که مقرر شده بود جهاد در امر سنگر سازی عمومی و خانوادگی فعالیت داشته باشد. از طرف استناداری به جهاد اعلام شده بود به علت قدیمی بودن ساختمان بیمارستان‌ها، کادر بیمارستان و بیماران محل امنی در زمان بمباران ندارند و از طرفی پزشکان نیز خواستار محل امنی هستند تا بتوانند در بیمارستان‌ها بمانند و به فعالیت خود ادامه دهند بنابراین، لازم است در بیمارستان‌ها سنگر ساخته شود و احداث آن هم به جهاد محول شد و مسئولیت این کار نیز به اینجانب محول گردید.

بنابراین باید در بیمارستان‌ها خیلی سریع سنگر می‌ساختیم و در این رابطه، بیمارستان‌های اکباتان، بیمارستان امام، بیمارستان مباشر و بوعلی و فاطمی به ترتیب در اولویت قرار گرفتند.

مراحل اولیه کار شروع و همراه تعدادی از برادران جهاد ابتدا باید محل احداث سنگرها را مشخص و مورد بررسی قرار می‌دادیم و باتوجه به اینکه بیمارستان‌ها اکثراً فاقد فضای خالی بوده و تماماً ساختمان یا درختکاری و فضای سبز بوده، پیدا کردن محلی که هم به درب ورودی بیمارستان و هم به درب

باتوجه به استهلاک بالای ادوات نظامی در جنگ و تحریم وضع شده برای ایران در زمینه تامین قطعات، جهاد سازندگی پنج کارگاه و تعمیرگاه بزرگ در پنج منطقه جنگی تأسیس کرد.

یکی دیگر از فعالیت‌های ستاد امداد جهاد احداث پناهگاه‌های خانوادگی (انفرادی) برای افراد بی‌بضاعت که توانایی فرار از شهر را نداشتند و یا سرپرستی نداشتند و محل امنی نیز برای پناه گرفتن نداشتند، از جمله خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد [بود]. احداث سنگر برای این افراد به جهاد محول و مسئولیت آن به عهده آقای مهندس رجیبان گذاشته شد. ایشان هم با تمام امکانات و تلاش شبانه‌روزی خود و پرسنل تحت پوشش توانست در حداقل زمان ممکن برای خانواده‌ها در حیاط منزلشان سنگرهای کوچک خانوادگی که به وسیله تیرچه بلوک پوشیده می‌شد، احداث و برای تعداد زیادی از این خانواده‌ها محل امنی تأمین نماید.»^(۲۶)

فعالیت‌های ستاد بازسازی و نوسازی مناطق جنگ‌زده روستایی

ستاد بازسازی و نوسازی مناطق جنگ‌زده روستایی در طول هشت سال جنگ تحمیلی فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داد. برای نمونه مهم‌ترین فعالیت‌های این ستاد در غرب کشور

بهره‌برداری شد. در این مدت، اول چندین مرحله وضعیت قرمز [شد] و کلیه پرسنل بیمارستان به زیرزمین و یا محل‌های دیگری می‌رفتند، ولی برادران جهاد بدون کوچک‌ترین وقفه‌ای شدیداً به کار خود ادامه می‌دادند و از همه مهم‌تر اینکه در آن مقطع، ساعت کار و زمان معنی نداشت و شب و روز کار می‌کردند تا سنگرها ساخته شوند. بعد از احداث اولین سنگر، بیمارستان اکباتان محلی مطمئن برای پرسنل و بیماران خود به دست آورد و مدیران بیمارستان‌های دیگر شدیداً پیگیری می‌کردند که برای آنها هم سنگر احداث شود. ما هم توانستیم با کمک و یاری خداوند متعال برای تمام بیمارستان‌ها سنگرهای مشابه سنگر بیمارستان اکباتان، ولی مجهزتر احداث نماییم و با احداث این سنگرها امنیت روحی، روانی برای پرسنل زحمتکش بیمارستان‌ها و بیماران و پزشکان دلسوز که در آن زمان سخت و دلهره‌آور می‌ماندند و به کار خود ادامه می‌دادند، تأمین کنیم. در حال حاضر، احتمالاً نشانه‌هایی از آن سنگرها در بیمارستان‌ها دیده می‌شود.

جنگ جهاد استان آذربایجان شرقی در هشت سال جنگ تحمیلی به عنوان یک ستاد پشتیبانی استانی ذکر می‌شود.

اعزام نیرو*

آمار اعزام نیرو به شرح زیر است:

ردیف	موضوع	واحد، اندازه، حجم
۱	شهید	۱۱۸ نفر
۲	مجروح	۲۳۹ نفر
۳	جانباز	۳۴۰ نفر
۴	اسیر (آزاده)	۵۱ نفر
۵	اعزام روحانی	۵۷۰ نفر
۶	اعزام نیروی فنی و مهندسی مردمی	۳۷۰۰۰ نفر
۷	اعزام نیروی فنی، مهندسی و ستادی جهادی	۲۵۰۰ نفر*
۸	اعزام نیروی شوراهای اسلامی روستایی	۵۷۰ نفر

جدول ۳

در این جدول هشت‌بندی اطلاعات مربوط به استان اردبیل فعلی، گیلان غرب، گنبد و... که در دوران هشت سال دفاع مقدس جزء استان آذربایجان شرقی بودند و در قالب تیپ مهندسی رزمی ۵۷ فجر عمل می‌کردند گنجانده نشده و آمار آنها در استان مربوط به خود ذکر شده است.^(۲۸)

* افراد ردیف‌های ۶ و ۷ به‌طور مکرر نیز اعزام شده‌اند که در مجموع ۲۰۰,۰۰۰ نفر محسوب می‌شوند.

اشاره می‌شود.

۱. احداث راه عملیاتی دولی‌دره به طول چهارده کیلومتر در منطقه اورامانات، نرسیده به دشت ثلاث باباجانی تا روستای قین‌سخت واقع در مرز عراق، با هدف اتصال هشت روستای محروم به یکدیگر و برچیدن بساط گروهک‌ها.

۲. احداث راه عملیاتی شیخ‌صالح به شاخ شمیران به طول ۸ کیلومتر، با هدف اجرای عملیات نظامی به منظور آزادسازی ارتفاعات شاخ شمیران.

۳. احداث راه روستای ظل‌سور به کانی‌سر به طول ۸ کیلومتر، با هدف ارتباط روستایی و مراقبت روستاییان.

۴. بهسازی و بازسازی روستای ظل‌سور با حدود ۶۰ خانوار که به‌دست دشمن بعثی تخریب شده بود؛ ساخت مدرسه شش‌کلاسه در روستای ظل‌سور؛ احداث مدرسه شش‌کلاسه در روستای کانی‌سر؛ احداث مدرسه شش‌کلاسه در روستای ثلاث باباجانی؛ ساخت درمانگاه در روستای قلقله؛

احداث درمانگاه اورژانسی در روستای شیخ‌صالح (مرز ایران و عراق)؛ ساخت درمانگاه اورژانسی در روستای ازگله (مرز ایران و عراق)؛ احداث درمانگاه اورژانسی در روستای کانی‌رش (مرز ایران و عراق)؛ بازسازی قنات‌های روستاهای ظل‌سور، سر و شیخ‌صالح که بر اثر حملات دشمن بعثی منهدم شده بودند؛ احداث پایگاه‌های صلواتی در روستای شیخ‌صالح (مرز ایران و عراق)؛ تهیه و تقسیم و پخش هدایای مردمی در میان رزمندگان اسلام در محدوده شیخ‌صالح تا شاخ شمیران؛ قیرپاشی محورها، احداث پایگاه‌های تعمیرات ماشین‌آلات؛ تعویض روغن و سوخت‌گیری و نصب تانکرهای آب دو هزار لیتری در مسیر روستاهای آزادشده تا منطقه جنگی^(۲۷)

فعالیت‌های ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی استان آذربایجان شرقی

در این قسمت برای نمونه آماری از ستاد پشتیبانی

ردیف	موضوع	واحد، اندازه، حجم
۱	گونی خالی	۱۰۰,۰۰۰ عدد
۲	نایلون سنگری و پلاستیک	۱۲۰,۰۰۰ متر مربع
۳	آجر، مصالح ساختمانی و سیمان	۳,۰۰۰ تن
۴	بیل و کلنگ و لوازم ساختمانی	پنج کانتینر چهل فوتی
۵	چوب تراورس	۴,۰۰۰ اصله
۶	ورق پلیت	۳۱,۰۰۰ ورق
۷	سنگر ساخته شده (حاضری) به ویژه برای عملیات والفجر ۸ (فاو)	۵۰۰ مورد
۸	ارسال انواع کانتینر آلومینیومی و آهنی ۲۰ و ۴۰ فوتی	۳۰۰ دستگاه
۹	انواع البسه شامل، شورت، زیرپوش، جوراب و ...	۶۰۰,۰۰۰ عدد
۱۰	لباس نظامی	۱۶۰,۰۰۰ دست
۱۱	انواع کفش کتانی و پوتین	۵۰۰,۰۰۰ جفت
۱۲	پتو با وسایل خواب	۹۰,۰۰۰ تخته
۱۳	چادر برزنتی (چادر صحرائی)	۴ تریلر
۱۴	موکت و زیرانداز	۴۰,۰۰۰ متر مربع
۱۵	انواع کمپوت و کنسرو	۶۰۰ تن
۱۶	انواع حبوبات	۲۸۰ تن
۱۷	آرد، گندم و جو	۳۵۰ تن
۱۸	نان لواش محلی (مشهور به نان لواش اسکو)	۳۷۰ تن
۱۹	چای	۵۰۰۰ کیلوگرم
۲۰	برنج	۲۳۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۱	قند و شکر	۲۱۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۲	انواع لبنیات (شیر، کره، ماست، پنیر و ...)	۳۷۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۳	خرما و حلوا	۶۱۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۴	میوه و صیفی جات	۴۶۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۵	سیب زمینی و پیاز	۳۹۰,۰۰۰ کیلوگرم
۲۶	انواع عرقیات و آلبیمو	۲۵۰ تن
۲۷	آجیل و خشکبار	۶۰۰۰۰ کیلوگرم
۲۸	گوشت	۵۵۰۰۰ کیلوگرم
۲۹	دام زنده (گاو و گوسفند)	۲۵۰۰ رأس
۳۰	انواع بیسکویت و شیرینی جات	۴۶,۰۰۰ کارتن
۳۱	روغن خوراکی	۵۰,۰۰۰ کیلوگرم

۳۲	رب و ترشیجات	۲۰۸,۰۰۰ کیلوگرم
۳۳	مواد پاک‌کننده شامل تاید، صابون، ریکا، شامپو	۵۰۰,۰۰۰ کیلوگرم
۳۴	مسواک و خمیردندان	۵۲۰۰ کیلوگرم
۳۵	ظروف پلاستیکی (کالن و...)	۱۵۰۰۰ عدد
۳۶	یخدان، کلمن و یخچال کائوچویی	۸۰۰۰۰ عدد
۳۷	یخچال برقی خانگی	۴۰ دستگاه
۳۸	یخچال برقی ثابت و کانتینری بیست‌فوتی برای موقعیت‌های مختلف تیپ	۹ دستگاه
۳۹	انواع کولر آبی	۱۲۰ دستگاه
۴۰	انواع کولر گازی	۳۵ دستگاه
۴۱	چراغ قوه، فانوس و چراغ	۱۰,۰۰۰ عدد
۴۲	بخاری و والور	۲۵۰۰ عدد
۴۳	تانکر آب کوچک و بزرگ، ثابت و چرخ‌دار	۷۰۰ عدد
۴۴	انواع داروجات	به‌طور وسیع

جدول ۴

سایر کمک‌های مردمی

ردیف	موضوع	واحد، اندازه، حجم
۱	کمک نقدی هر ماه (توسط امت حزب ا... و خیر)	۳۵۰۰۰۰۰۰ ریال
۲	کمک غیر نقدی هر ماه (توسط مردم حزب ا... و خیر)	۴۰۰۰۰۰۰۰ ریال
۳	اهدایی جواهرات به ارزش	۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال

جدول ۵

فعالیت بانوان در ستاد پشتیبانی

ردیف	موضوع	واحد، اندازه، حجم
۱	دوخت لباس، ملافه، جانماز، توری پشه‌بند، پرچم	۱۶۰,۰۰۰ عدد
۲	دوخت باند جنگی، آتل، جیب خشاب	۴۰,۰۰۰ عدد
۳	کیسه خواب و ساک دستی	۱۴۰۰ عدد
۴	بسته‌بندی آجیل و خشکبار	۳۵,۰۰۰ بسته
۵	تهیه انواع مربا (پخت‌وپز و بسته‌بندی)	۱۳۰,۰۰۰ کیلوگرم
۶	تهیه انواع ترشیجات	۵۵,۰۰۰ کیلوگرم
۷	خردکردن قند و بسته‌بندی	۵۰,۰۰۰ کیلوگرم
۸	دوخت برانکار	۱۵۰۰ عدد
۹	سرکشی به خانواده‌های معظم شهدا، رزمندگان، جانبازان و اسرا	به‌طور وسیع (۲۷)

جدول ۶

طراحی و ساخت برجک دیده‌بانی با امکان کم و زیاد کردن ارتفاع به دلخواه (در مواقع شب و روز)، طراحی و ساخت دستگاه استراق‌سمع (بشقابک دریافت‌کننده صدای نیروها، ستون‌ها و ادوات دشمن)، طراحی و ساخت قایق با پره حلزونی جهت جابجایی نفرات و ماشین آلات در نزارها و هورها، طراحی و ساخت دستگاه اطفای حریق IFEX و نیز طراحی و ساخت پل سریع‌النصب به طول دهنه پل ۲۰ متر و عرض پل ۴ متر برای عبور خودروهای تانک تی ۵۵ که در مدت زمان حداکثر تا ۱۰ دقیقه با کلاسه بار پل ۶۰ تن نصب می‌شد، بخش کوچکی از فعالیت‌های مرکز تحقیقات مهندسی جنگ می‌باشد.^(۲۸)

فعالیت‌های مرکز تحقیقات مهندسی جنگ جهاد سازندگی آذربایجان شرقی

بخش دیگری از فعالیت‌های ستاد پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی آذربایجان شرقی در طول جنگ تحمیلی، در بخش تحقیقات مهندسی جنگ بود که با هدف رفع نیازهای فنی و مهندسی جنگ و در پاسخ به ضرورت‌های عملیاتی و پشتیبانی فنی و مهندسی انجام می‌شد.

در این زمینه می‌توان به طراحی و ساخت انواع سوله‌ها و سنگرهای انفرادی و جمعی، مطالعه در خصوص سازه‌های مقاوم در برابر انفجار، حل مشکلات عبور و مرور رزمندگان از طریق طراحی و ساخت انواع نقاله‌های کابلی به ظرفیت‌ها و دهانه‌های مختلف و پل کابلی به طول ۴۰ متر و... اشاره کرد.

منابع و مأخذ:

۱. حسین کاوشی، جهاد سازندگی و جنگ، تهران: انتشارات دفاع، ۱۳۸۵، صص ۱۱ - ۱۰.
۲. روابط عمومی جهاد سازندگی، محرومیت، جهاد، ۱۳۵۹، ص ۶.
۳. وزارت جهاد سازندگی، تحلیلی بر سیر تکوینی پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی، تهران: وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۶۴، صص ۹ - ۴.
۴. همان، صص ۸ - ۶.
۵. م. ایروانی، نهادگرایی و جهاد سازندگی. تهران: اداره کل روابط عمومی وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۷، ص ۲۷۷.
۶. مدیریت ایثارگران وزرات جهاد کشاورزی، جزوه معرفی تشکیلات ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد استان‌ها، تهران: مدیریت ایثارگران وزرات جهاد کشاورزی، ۱۳۸۵، ص ۱۰.
۷. ا. باقری، خرمشهر جاودانه، تهران: مرکز حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس. ۱۳۸۳، ص ۱۸.
۸. دفتر آمار و اطلاعات، جهاد سازندگی در آئینه آمار، تهران: جهاد سازندگی، ۱۳۷۶، صص ۲۰۴ - ۲۰۰.
۹. جهاد سازندگی در جنگ (پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد)، ۱۳۶۸، صص ۸ - ۶.
۱۰. گزارشی از فعالیت‌های پشتیبانی جنگ جهاد (جهاد - ۸۵)، ۱۳۶۵، صص ۶۴ - ۶۲.
۱۱. نگاهی به تاریخچه جهاد در جنگ تهران: جهاد روستا - شماره ۱۴۵، ۱۳۶۲، صص ۲۸ - ۲۶.
۱۲. گزارشی از ستاد پشتیبانی، تهران، جهاد روستا، شماره ۱۸۷، ۱۳۶۴، صص ۲۴ - ۴۲.
۱۳. روایتی از اخلاص پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد، ۱۳۶۸، ص ۴۰.
۱۴. ثبت اسناد جنگ جهاد همدان - ۱۴، ۱۳۶۵.
۱۵. همان، ۲۳۶۵.
۱۶. ستاد پشتیبانی جنگ جهاد در جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها، تهران: جهاد - شماره ۸۶، ۱۳۶۵، صص ۶۴ - ۶۲.
۱۷. نجف در کربلا، کنگره سرداران شهرستان نجف-آباد، (بی تا). ص ۶۲.
۱۸. ج. کاظمی، اکپ حاج هادی، تهران: نشر شاهد، ۱۳۹۱، صص ۱۸۰ - ۱۷۸.
۱۹. ثبت اسناد جنگ جهاد همدان - ۱۴، ۱۳۶۵.
۲۰. حسین کاوشی، پیشین، صص ۹ - ۷.
۲۱. ع. سالمی‌نژاد، تو را این گونه یافتم، اهواز: یادواره شهدای جهاد سازندگی خوزستان، ۱۳۷۹، صص ۲۱ و ۲۰.
۲۲. م. حیدری، کاروان گمنام، همدان: ترویج و مشارکت مردمی جهاد سازندگی همدان، ۱۳۸۲، ص ۱۷۱.
۲۳. دستاوردهای جهاد سازندگی، تهران: پیام جهاد سازندگی، - شماره ۵، ۱۳۷۷، صص ۲۲ - ۱۳.
۲۴. حیدری، پیشین، ص ۱۹۵.
۲۵. ثبت اسناد جنگ جهاد همدان - ۱۴، ۱۳۶۵.
۲۶. ثبت اسناد جنگ جهاد همدان - ۱۴، ۱۳۷۸.
۲۷. گزارشی از ستادهای بازسازی و نوسازی، تهران: جهاد روستا - شماره ۱۸۷، ۱۳۶۸، صص ۳۴ - ۲۸.
۲۸. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد: "آمار فعالیت‌های جهاد آذربایجان شرقی در جنگ"، ۱۳۶۶، و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "آمار اعزام ۸ ساله دفاع مقدس آذربایجان شرقی"، ۱۳۷۵.